

Människohandel och människoexploatering på den svenska arbetsmarknaden

En uppföljning

av Märta C. Johansson

2024

This report is published within the framework of the CAPE III project. The CAPE Project is funded and coordinated by the Swedish Gender Equality Agency and the Council of the Baltic Sea States. The report is for general information purposes only.

Published by: Council of the Baltic Sea States (CBSS), www.cbss.org

© Council of the Baltic Sea States (2024). All rights reserved.

Photo credits: Adobe Stock.

Tack till de åklagare från Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet (RIO), de poliser centralt och från Region Bergslagen, Stockholm, Syd och Väst, samt de regionkoordinatorer från Region Bergslagen, Mitt, Nord, Stockholm, Syd och Väst som deltagit i intervjuerna.

Tack till de tjänstemän på Migrationsverket, Polismyndigheten och Justitiedepartementet, samt juridiska ombud på SAC Syndikalisterna och Fackligt Center för papperslösa som svarat på frågor om lag (2013:644) om rätt till lön och annan ersättning för arbete utfört av en utlänning som inte har rätt att vistas i Sverige. Tack till Kurt Junesjö och Magnus Jönsson för insikter om den civilrättsliga processen i samband med lag (2013:644).

Tack till Frida Andersson, Paulina Bolton och Edi Mujaj för värdefulla kommentarer på texten.

**SWEDISH GENDER
EQUALITY AGENCY**

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	6
1.1. BAKGRUND.....	6
1.2. RAPPORTENS SYFTE, FRÅGESTÄLLNINGAR, METOD OCH MATERIAL.....	7
2. BROTTEN MÄNNISKOHANDEL OCH MÄNNISKOEXPLOATERING MED INRIKTNING MOT ARBETSKRAFTSEXPLOATERING	8
2.1. MÄNNISKOHANDEL (4 kap. 1a § brottsbalken).....	8
2.1.1. Tvångsarbete.....	8
2.2. MÄNNISKOEXPLOATERING (4 kap. 1b § brottsbalken).....	9
2.2.1. Angrepp på den enskildes frihet och frid både genom ett otillbörligt medel och genom 'exploatering'.....	9
2.2.2. Exploatering och "ett inte obetydligt inslag av integritetskränkning".....	10
2.2.3. Arbete under uppenbart orimliga villkor.....	10
3. ÄRENDEN SOM RÖR MÄNNISKOHANDEL OCH MÄNNISKOEXPLOATERING FÖR ARBETSKRAFTSEXPLOATERING MELLAN 2018-2023	12
3.1. REDOVISNING AV ÄRENDENA.....	12
3.1.1. Restaurangärende 1 (2019-2022) – fällande dom för människoexploatering.....	12
3.1.2. Restaurangärende 2 (2020) - fällande dom för brott mot utlänningslagen.....	13
3.1.3. Nagelsalongsärendet (2022) - fällande dom för bedrägeri.....	13
3.1.4. Au pair-ärende 1 (2023) - åtalet ogillades.....	15
3.1.5. Au pair-ärende 2 (2023) - fällande dom för människoexploatering.....	16
3.1.6. Diverse-ärendet (2023) - fällande dom för grovt bedrägeri.....	17
3.1.7. Städbolagsärendet (2023) - fällande dom för brott mot utlänningslagen.....	18
3.2. RESULTAT.....	19
3.2.1. Åtalspunkter människohandel för tvångsarbete eller verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte (BrB 4:1a).....	19
3.2.2. Åtalspunkter människoexploatering i tvångsarbete eller arbete under uppenbart orimliga villkor (BrB 4:1b).....	20
3.2.3. Åtalspunkter (grovt) bedrägeri (BrB 9:1, 1 st.), (grovt) ocker (BrB 9:5) eller brott mot utlänningslagen (UtlL 20:5) i samma ärenden som ovan.....	21
3.2.4. Anspråk om ersättning för utebliven lön.....	22
4. REDOVISNING AV KORTARE INTERVJUSTUDIE	25
4.1. POLISER SOM UTREDER ARBETSKRAFTSEXPLOATERING.....	25
4.2. ÅKLAGARE I MÅLEN.....	25
4.3. REGIONKOORDINATORERNA MOT PROSTITUTION OCH MÄNNISKOHANDEL ²⁶¹	26
SLUTLIGA KOMMENTARER	27
REFERENSLISTA.....	28
SLUTNOTER.....	30

SAMMANFATTNING

STUDIEN REDOVISAR och granskar de sju mål mellan 2018-2023 där man prövat straffrättsligt ansvar för arbetskraftsexploatering. Åtalen har rört brotten *människohandel för tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte* (4 kap. 1 a § brottsbalken [BrB]) och/eller *människoexploatering i tvångsarbete eller arbete under uppenbart orimliga villkor* (4 kap. 1 b § BrB). Åtal som rör exploatering i tiggeri har avgränsats bort.

I inget av de sju målen dömdes någon till ansvar för *människohandel*, eller för *människoexploatering i tvångsarbete*. I de fall där man åtalat för brottet människoexploatering hade man begränsat åtalet till *människoexploatering i arbete under uppenbart orimliga villkor*, och åtalade alltså inte för *människoexploatering i tvångsarbete*.

I två av de sju målen dömdes man till ansvar för *människoexploatering i arbete under uppenbart orimliga villkor*. Vilka brottsrekvisit har visat sig svårast att styrka? I sex av de sju målen om människoexploatering fann domstolarna att åtminstone ett otillbörligt medel hade styrkts. Det är därmed inte kravet på otillbörliga medel som gör att åtalen ogillas, utan istället rekvisitet *exploaterar* som domstolarna inte funnit har bevisats då man krävt en relativt hög nivå av integritetskränkning som förutsättning för att exploatering ska föreligga. Endast i två fall bedömde man att detta hade uppfyllts. Kraven i tings- och hovrätterna verkar också vara högre ställt än i Högsta domstolens avgörande om människoexploatering från år 2022. Vad gäller *arbete under uppenbart orimliga villkor* är det endast i tre av de sju fallen som domstolarna har funnit att detta bevisats. Det är alltså synen på *exploatering* som är avgörande i de flesta prövningar av människoexploatering, men man ställer också högre krav på vad som är *arbete under uppenbart orimliga villkor* än vad lagstiftaren verkar ha åsyftat. En revidering av brottet människoexploatering som utmönstrar kravet på otillbörliga medel skulle därför inte nödvändigtvis leda till fler fällande domar för arbetskraftsexploatering.

Enligt förarbetena skulle brottet människoexploatering omfatta en bredd av exploatering, samtidigt som det passade i 4 kap. BrB (brott mot frid och frihet) eftersom det var integritetskränkande. Tillämpningen i domstolarna har utgått främst från brottets placering i 4 kap. BrB och ställt förhållandevis höga krav på integritetskränkningar. Få åtalade döms därför till ansvar för det brott som var tänkt att fånga upp det som människohandelsbrottet inte gjorde, och det straffrättsliga ansvaret omfattar därmed endast en liten del av den arbetskraftsexploatering som sker i Sverige. Intervjuer har genomförts med åklagare, polis och regionkoordinatorer mot prostitution och människohandel (se kap. 4). Dessa visar att det finns särskilda utmaningar att utreda arbetskraftsexploatering p.g.a. komplicerade ekonomiska, bolags- och arbetsrättsliga förhållanden.

Studien har också undersökt möjligheterna att nyttja

det civilrättsliga systemet för att exempelvis kräva obetald lön av en arbetsgivare som inte betalat sådan. Granskningen visar att systemet inte är utformat för att ge faktisk, effektiv tillgång till ersättning för arbetstagare, och processen medför också risker för dem. Sverige brister särskilt i fullgörande av sina förpliktelser enligt EU:s sanktionsdirektiv mot de mest utsatta arbetstagarna. Det är fortfarande kostnadseffektivt att anställa arbetstagare som saknar rätt att arbeta i Sverige eftersom deras rättsliga anspråk på inestående lön – utifrån det nuvarande systemets utformning – har begränsade utsikter att lyckas.

SUMMARY

THE STUDY PRESENTS and examines the seven cases between 2018-2023 where criminal responsibility for labour exploitation was tried before Swedish courts. The prosecutions in the cases were for *human trafficking for forced labour or some other activity in a situation that involves distress for that person* (Swedish Criminal Code 4:1a) and/or *human exploitation through forced labour or work under apparently unreasonable working conditions* (Swedish Criminal Code 4:1b). The study did not examine cases prosecuted for human exploitation through begging.

No one was convicted for *human trafficking* or for *human exploitation through forced labour* in any of the seven cases. In the cases prosecuted for human exploitation the charges were limited to *work under apparently unreasonable working conditions*; thus there were no prosecutions for *human exploitation through forced labour*.

There were two convictions for *human exploitation through work under apparently unreasonable working conditions* in the seven cases. Which elements of the crimes were most difficult to prove? The courts found that at least one improper/unlawful means had been proven in six of the seven cases. It is thus not the improper means that is difficult to prove; instead, it is the element *exploits* that the courts find unproven, as they require a relatively high level of violation of the victim's integrity in order to find that the person has been 'exploited'. This integrity violation was found to have been fulfilled in only two of the seven cases. The district and appellate courts seem to require a higher standard for an integrity violation than the Supreme Court required in its 2022 judgment, the only human exploitation case that the Supreme Court has tried. In determining the element *work under apparently unreasonable working conditions*, the courts have only found this proven in three of the seven cases. It is thus the courts' understanding of *exploitation* that determines whether there is a conviction in labour exploitation cases, but the lower courts also require a higher standard for what constitutes *work under apparently unreasonable working conditions* than the legislator seems to have intended. It would therefore not necessarily lead to more convictions if the element of improper means were removed from the crime of human exploitation.

According to the preparatory works, the crime of human exploitation was meant to encompass a wide range of exploitation, at the same time as it fit well within chapter 4 of the Swedish Criminal Code (crimes against liberty and peace) because it involved a violation of the victim's integrity. The courts have given most weight to the position of the crime within chapter 4 and thus required relatively serious violations of the victim's integrity for criminal responsibility. Therefore, few defendants were criminally convicted for human exploitation, a crime that was intended to catch what the human trafficking crime could not. There is thus restricted criminal responsibility

for the wide range of labour exploitation that is taking place in Sweden today.

Interviews were conducted (see ch. 4) with prosecutors, police and regional coordinators against prostitution and human trafficking. These show that there are particular challenges in investigating labour exploitation because of the complex economic, company and labour law factors involved.

The study also examined the possibilities for workers to access the civil law system, for example to apply for unpaid wages from an employer. The study found that the system is not constructed to provide for effective remedies, such as access to compensation, and using the process also involves high risks for workers. Sweden is particularly in breach of its obligations under the EU's Sanctions Directive (2009/52/EC) towards the most vulnerable workers. It is still a profitable business model to employ workers without a Swedish work permit as their legal claims to unpaid wages – under the present system – have little chance of success.

1. INLEDNING

1.1. BAKGRUND

Den växande arbetskraftsexploateringen¹ i Sverige har uppmärksammats särskilt de senaste åren.² Allvarliga brister i arbetsvillkor slår hårt mot de arbetstagare som drabbas och mot sund konkurrens då de företag som exploaterar kan erbjuda lägre priser än arbetsgivare med goda villkor. Flera myndighetssamarbeten har etablerats för att motverka bredare arbetslivskriminalitet³, såsom myndighetssammansatta kontroller och arbetsplatsinspektioner.⁴ År 2018 infördes även brottet *människoexploatering* i brottbalken som tillägg till brottet *människohandel* för att stärka skyddet mot exploatering.⁵

År 2020 utvärderade Riksrevisionsverket statens reaktiva insatser mot arbetskraftsexploatering och identifierade stora brister i arbetet att effektivt bekämpa exploateringen.⁶ Kort efter detta initierades ett antal statliga utredningar och åtgärder⁷ och många förslag för att motverka arbetslivskriminalitet har presenterats.⁸ En nationell delegation mot arbetslivskriminalitet⁹ har sedan år 2021 arbetat med att utveckla gemensamma definitioner och samla och sprida goda exempel från andra länder, särskilt från våra nordiska grannar; hittills har delegationen presenterat tre delbetänkanden.¹⁰ En nationell strategi mot arbetslivskriminalitet antogs år 2022 som presenterar både förebyggande och reaktiva åtgärder.¹¹ Sju regionala center mot arbetslivskriminalitet (AKC) enligt norsk modell har etablerats mellan 2022-2023 och bl.a. gemensamma arbetsplatsinspektioner bestäms och genomförs utifrån samarbetet.¹²

Mycket arbete återstår, där de mest effektiva åtgärderna för att bemöta arbetslivskriminaliteten är preventiva. Reaktiva åtgärder, som straffrättslig lagföring, kan endast hantera en bråkdel av de omfattande missförhållanden som bristen på förebyggande av problem medför. Ett antal reaktiva verktyg för att motverka denna typ av brottslighet finns, som den särskilda avgiften som ska betalas när man har haft en person utan uppehålls- eller arbetstillstånd anställd,¹³ och möjligheten att besluta om bidragsförbud,¹⁴ men rutiner för att t.ex. verkställa betalning verkar saknas och åtgärderna har ännu inte avsedd effekt. Även om de skulle verkställas är de ekonomiska förlusterna små när företag använder arbetstagare utan arbetstillstånd och det är därför fortfarande en lönsam modell för bolag.¹⁵

Även uppföljning av Utstationeringsregistret saknas.¹⁶ Arbetsgivarens kostnader minskar avsevärt när arbetsgivar- och andra avgifter varken betalas i Sverige eller i den utstationerade arbetstagarens hemland.¹⁷ Båda EU-stater och arbetstagaren förlorar på att detta för arbetsgivare lukrativa glapp fortgår.

Vissa lagändringar som syftar till att förebygga exploatering och stärka skyddet för de som utsatts har genomförts: Exempelvis förutsätter numera ett beviljande av en ansökan om arbetstillstånd att ett anställningsavtal

bifogas,¹⁸ brottet organiserande av människosmuggling har utvidgats för att omfatta också när personer reser till Sverige på tillstånd som utfärdats på osanna grunder,¹⁹ och socialnämnden har fått möjlighet att ansöka om tidsbegränsat uppehållstillstånd (TUT) för offer för människohandel eller människoexploatering som vill ha betänketid eller vill samarbeta i en brottsutredning.²⁰ Samtidigt har den omfattande handeln med arbetstillstånd inte reglerats straff- eller civilrättsligt;²¹ inte heller finns sanktioner mot att anställda får betala tillbaka betydande delar av den utbetalade lönen.

Kriminalisering av arbetskraftsexploatering kan ses som ett effektivt verktyg att motverka denna, men straffrättslig lagföring är i regel mycket kostsam och resurskrävande överlag, och än mer i komplexa mål som kräver omfattande utredning. Arbetskraftsexploatering är ett sådant särskilt komplext fenomen som också knyter an till civilrätten genom arbetsrätten. I jämförelse med förebyggande åtgärder och alternativa sanktionssystem²² utgör lagföring därför oftast ett nödvändigt men mindre effektivt sätt att motverka denna typ av handlingar som skadar både individer och samhället.²³ Sverige har bl.a. internationella förpliktelser att kriminalisera handlingar som människohandel för tvångsarbete och att sedan utreda polisanmälningar och i vissa fall väcka åtal för de misstänkta brotten.²⁴ Utformningen av brott som omfattar exploatering är därmed särskilt betydelsefull, särskilt i ljuset av att kostnaden för lagföring kan te sig alltför hög när resurserna är begränsade och om de tilltalade sällan döms även i mål som föregåtts av lång utredning. Det har också uppmärksammats att det just finns särskilda svårigheter att lagföra för människohandel och människoexploatering för arbetskraftsexploatering.²⁵ Är människohandels- och människoexploateringsbrottens utformning inte anpassade till de företeelser som de är ämnade att omfatta?

Syftet med brottet människoexploatering som infördes år 2018 i kap. 4 BrB var att omfatta exploatering i arbete som inte följer av människohandel eller där den som exploaterar och människohandlaren är olika personer.²⁶ Det var tydligt redan då att de flesta människohandelsmål rörde prostitution och tiggeri och att det förekom få åtal och fällande domar för människohandel för tvångsarbete.²⁷ Skyddet för utsatta personer ansågs därför behöva stärkas med ett nytt brott. Mönstret vad gäller människohandel har fortsatt efter 2018: Mellan åren 2018-2022 registrerades 1022 polisanmälningar om alla former av människohandel, varav 163 (16 %) var för människohandel för tvångsarbete. Medan 25 personer dömts för människohandel mellan 2018-2022 har dock inga av dessa gällt människohandel för tvångsarbete.²⁸

Vad gäller det nya brottet människoexploatering har det prövats i sju mål som rör arbetskraftsexploatering. I två av dessa mål dömdes en eller flera personer för exploateringen.²⁹

Syftet med denna rapport är att granska dessa avgöranden närmare.

1.2. RAPPORTENS SYFTE, FRÅGESTÄLLNINGAR, METOD OCH MATERIAL

Rapportens syfte är att ge en översikt av de domstolsavgöranden där brotten människohandel och/eller människoexploatering i kontexten av arbetskraftsexploatering prövats mellan 2018-2023.³⁰ Syftet är även att identifiera några av de särskilda svårigheter som lagföring av dessa två brott för med sig.

Rapporten granskar därför de rättsliga avgöranden sedan år 2018 som prövat åtal för följande två brott: människohandel för tvångsarbete eller för verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte (BrB 4:1a); och människoexploatering för tvångsarbete eller för arbete under uppenbart orimliga villkor (BrB 4:1b). Sju ärenden har identifierats som rör arbetskraftsexploatering och som har prövats under denna period.³¹ Elva ärenden där åtalet varit för människoexploatering men för exploateringsformen tiggeri har avgränsats bort.³² Rapportens sju ärenden presenteras kortfattat, domskälen som relaterar till åtalspunkterna om exploatering beskrivs och diskuteras, och genomgående teman och utmaningar identifieras.

I rapporten lyfts även översiktligt frågor om de möjligheter som finns inom straffrättsprocessen och civilrättsligt att söka ersättning för utebliven lön. Frågan är aktuell för många som utsatts för arbetskraftsexploatering.

Rapportens andra del innehåller resultaten av en kortare intervjustudie. De som intervjuats är anställda inom Polisen och Åklagarmyndigheten som antingen arbetar centralt med frågor som rör arbetskraftsexploatering, som har bedrivit förundersökningar eller väckt åtal v.g. exploateringen i dessa mål, samt med Regionkoordinatorer mot prostitution och människohandel³³ som kommit i kontakt med och gett stöd till brottsoffer och potentiella brottsoffer för arbetskraftsexploatering. Syftet med intervjuerna var att få en översiktlig bild av de situationer kopplade till arbetskraftsexploatering som dessa arbetsgrupper möter, och de särskilda svårigheter som de själva identifierar vad gäller lagföring och möjligheterna att ge stöd till brottsoffer på området.

2. BROTTEN MÄNNISKOHANDEL OCH MÄNNISKOEXPLOATERING MED INRIKTNING MOT ARBETSKRAFTSEXPLOATERING

2.1. MÄNNISKOHANDEL (4 kap. 1a § brottsbalken)

Brottet människohandel infördes i Sverige år 2002 och har efter det reviderats tre gånger.³⁴ Brottet omfattar flera exploateringsformer, varav människohandel för tvångsarbete är en. Den nuvarande lydelsen i 4 kap. 1a brottsbalken är följande:

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom

1. *olaga tvång,*
2. *vilsedande,*
3. *utnyttjande av någons utsatta belägenhet som allvarligt begränsar personens alternativ, eller*
4. *annat sådant otillbörligt medel om det allvarligt begränsar personens alternativ*

rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år döms för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts. Detta gäller även om den som begår en sådan gärning inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheterna att den andra personen inte fyllt arton år.

Är ett brott som avses i första eller andra stycket mindre grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Lag (2018:601).

Brottet består av tre rekvisit och fullbordas när en person: 1) genom en viss påverkan,³⁵ 2) genomför en viss åtgärd,³⁶ 3) med syfte³⁷ att exploatera³⁸ en annan person för ett visst ändamål.³⁹ Bland de former av exploatering som rör arbete återfinns 'tvångsarbete' och 'verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte'. Det senare kan dock omfatta exploatering av annat än arbete, som exploatering i tiggeri och brottslighet.

Trots revideringar åtalas få personer för människohandel överlag, och särskilt för människohandel för tvångsarbete. Begreppet 'tvångsarbete' fordrar därför en särskild beskrivning nedan.

2.1.1. Tvångsarbete

I förarbetena till människohandelsbrottet anges att begreppet 'tvångsarbete' är avsett att ha samma innebörd som de internationella konventioner Sverige är bundet

av.⁴⁰ ILO:s Tvångsarbetskonvention antogs 1930 och Sverige accepterade att bli bunden av denna redan 1931 trots att personer då fortfarande kunde åläggas att utföra tvångsarbete, t.ex. för lösdriveri.⁴¹ Tvångsarbete karaktäriseras inte av svåra arbetsförhållanden, utan definieras enligt Tvångsarbetskonventionen av att arbetet görs ofrivilligt under någon form av hot om straff.⁴² Även om svåra arbetsförhållanden kan indikera att en arbetare troligtvis inte frivilligt skulle acceptera att utföra arbetet, eller under de förhållandena, så utgör arbetsförhållandena inte kärnan i tvångsarbete, utan kärnan består av förhållandet att arbetaren upplever att den måste göra arbetet – ofrivilligt. Idag är det inte längre staten som ålägger tvångsarbete, utan hotet om straff kommer från privata aktörer. Nivån på det hot som krävs är inte högt ställt, utan det kan utgöras av "t.ex. hot om att anmäla en illegal arbetstagare till en myndighet eller hot om utebliven betalning av lön i fall arbetstagaren vägrar att arbeta övertid".⁴³ Hotet ska i praktiken vara otillbörligt, även om nivån är lågt ställd. Om arbetstagaren initialt 'samtyckt' till arbetet under hot om straff är arbetet i och med hotet också ofrivilligt; ofrivilligheten och hotet om straff överlappar då varandra.⁴⁴ Om en arbetstagare ingått ett anställningsförhållande frivilligt kan tvångsarbete uppstå i ett senare skede om arbetaren t.ex. förhindras att lämna arbetet.⁴⁵

I Sverige har de flesta åtal för människohandel rört sexuell exploatering i prostitution och exploatering i tiggeri, inte exploatering i arbete.⁴⁶ År 2010 prövades ett åtal för människohandel för tvångsarbete där flera unga kvinnor hade arbetat som barnflickor i ett hem.⁴⁷ Domstolen tillämpade inte den internationella definitionen, utan granskade istället om de unga kvinnornas handlingsfrihet hade inskränkts: man granskade deras arbetstider, pauser och om de kunde röra sig fritt.⁴⁸ Domstolen fann utifrån detta att de unga kvinnornas handlingsfrihet inte var tillräckligt inskränkt för att utgöra tvångsarbete. Man granskade därmed inte det som utgör tvångsarbetets kärna: ofrivilligheten och det överhängande hotet. Svenska domare är inte ensamma om att placera ribban alltför högt. I fallet Chowdury mot Grekland (2017) klargjorde Europadomstolen att varken tvångsarbete eller människohandel förutsätter rörelsebegränsningar, utan att brist på rörelsefrihet istället karaktäriserar den svårare exploateringsformen 'träldom' ('servitude').⁴⁹

Endast i två av de sju ärenden mellan 2018-2023 som behandlas i denna rapport där åtalet var för människohandel eller människoexploatering var exploateringssyftet/-formen angett som tvångsarbete. I ett av de två mål där åtalet var för människohandel i tvångsarbete angav domstolen att det p.g.a.

åtalets utformning saknades ett behov att göra en helhetsbedömning av om arbetet "präglas av ofrivillighet i sådan utsträckning som krävs för att arbetet ska bedömas vara tvångsarbete."⁵⁰ I ett annat mål, där stämningen inte var för tvångsarbete utan för människoexploatering för arbete under uppenbart orimliga villkor, hänvisade domstolen dock till den internationella definitionen av tvångsarbete,⁵¹ men angav sedan att tvångsarbete föreligger när "den arbetande tvingats till och att förbli i arbete".⁵² Begreppet tvångsarbete har alltså tillämpats felaktigt i domen från 2010 och efter det inte varit föremål för närmare tolkning och tillämpning i svensk domstol.

Jämförelsevis finns tio norska fällande domar för människohandel för tvångsarbete⁵³ och i Finland minst nio fällande domar för människohandel för tvångsarbete (mellan 2006-2020).⁵⁴ Det är möjligt att det i Sverige, i likhet med tillämpningen av människohandelsbrottet, förekommer ogrundade antaganden om vad som karaktäriserar 'tvångsarbete'.

En rättslig prövning av begreppet i enlighet med den internationella definitionen – inte ogrundade antaganden om vad som karaktäriserar tvångsarbete – skulle vara av nytta för att motverka antaganden om en alltför hög tröskel. En granskning av rekvisitet 'tvång' i svensk rätt, t.ex. i brottet 'olaga tvång', illustrerar det spektrum av olika påverkansformer som 'tvång' omfattar. Rekvisitet 'tvång' i brottet 'olaga tvång' (BrB 4:4) omfattar mildare former av påverkan, som hot om att lämna ett menligt meddelande om personen. Ett sådant hot skulle bedömas vara otillbörligt och falla inom brottet olaga tvång om det fanns uppsåt till att få en oskäligen ekonomisk fördel.⁵⁵ Olaga tvång omfattar alltså fler handlanden än våld eller hot om brottslig gärning; det skulle exempelvis omfatta handlanden där en person fortsatte arbeta mot låg ersättning p.g.a. ett hot om att arbetsgivaren skulle anmäla dem till Skatteverket för att de tagit emot ersättning utan att betala skatt.⁵⁶ Olaga tvång enligt BrB 4:4 omfattar dock inte vilseledande,⁵⁷ vilket den internationella definitionen av tvångsarbete gör.

Sammanfattningsvis är kärnan i tvångsarbete att arbetstagaren är under någon form av otillbörligt hot för att få den att utföra det ofrivilliga arbetet. Nivån på hotet bör inte ställas högt, och själva arbetet, arbetsförhållandena eller arbetstagarens rörelsefrihet avgör inte om tvångsarbete föreligger eller ej.

2.2. MÄNNISKOEXPLOATERING (4 kap. 1b § brottsbalken)

Brottet människoexploatering infördes år 2018 och är subsidiärt till människohandel. Brottet omfattar tre exploateringsformer: exploatering för tvångsarbete, för arbete under uppenbart orimliga villkor och för tiggeri. Lydelsen i 4 kap. 1b BrB är följande:

Den som, i annat fall än som avses i 1 eller 1 a §, genom olaga tvång, vilseledande eller utnyttjande av någons beroendeställning, skyddslöshet eller svåra situation

exploaterar en person i tvångsarbete, arbete under uppenbart orimliga villkor eller tiggeri, döms för människoexploatering till fängelse i högst fyra år.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år döms till ansvar även om det inte förekommit något olaga tvång, vilseledande eller utnyttjande av någons beroendeställning, skyddslöshet eller svåra situation. Detta gäller även om den som begår en sådan gärning inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheterna att den andra personen inte fyllt arton år.

År ett brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för grov människoexploatering till fängelse i lägst två och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett särskilt hänsynslöst utnyttjande av annan. Lag (2018:601).

Brottet består av två rekvisit och fullbordas när en person: 1) genom en viss påverkan,⁵⁸ 2) exploaterar en annan i viss verksamhet.⁵⁹ Fullbordanspunkten är därmed när exploateringen inleds.

När regeringen föreslog brottet människoexploatering avvisade man ett förslag från 2014 års människohandelsutredning på ett brott som avsåg otillbörligt ekonomiskt utnyttjande.⁶⁰

Viss kritik har riktats mot brottets konstruktion, och förslag både på revideringar och på nykriminalisering har gjorts.⁶¹ Ett förslag har varit att ta bort kravet på ett otillbörligt medel och endast behålla exploateringskravet.⁶² Människoexploateringsbrottets rekvisit, särskilt de otillbörliga medlen samt begreppen 'exploatering' och 'arbete under uppenbart orimliga villkor', förtjänar därför en närmare beskrivning.

2.2.1. Angrepp på den enskildes frihet och frid både genom ett otillbörligt medel och genom 'exploatering'?

Enligt förarbetena till människoexploateringsbrottet skulle det nya brottet avgränsas till "uppenbart klandervärda beteenden som utgör angrepp på den enskildes frihet och frid" och man förordade med anledning av detta att ett otillbörligt medel skulle krävas för att kunna bli dömd för brottet.⁶³ Brottet placerades sedermera i kap. 4 brottsbalken, efter brottet människohandel, tillsammans med övriga brott mot frihet och frid. För människohandelsbrottet är det användningen av det otillbörliga medlet som visar på kränkningen av personens frihet och frid och som avgränsar mot mindre allvarliga brott.⁶⁴ Otillbörliga medel skulle likaså ingå i det nya människoexploateringsbrottet på så sätt att exploateringen behövde inledas genom att ett otillbörligt medel användes: olaga hot, vilseledande eller utnyttjande av någons beroendeställning, skyddslöshet eller svåra situation. Offret hade därmed inte samtyckt till den exploatering som följde. Kravet på ett otillbörligt medel skulle också vara lättare att styrka än för brottet människohandel då det för ett medel – utnyttjande av någons beroendeställning,

skyddslöshet eller svåra situation – inte skulle krävas att brottsoffret saknat alternativ till att låta sig exploateras.⁶⁵

Men vissa avsnitt i förarbetena var otydliga. I relation till brottets andra led – exploateringen i en viss verksamhet – angav man att de situationer som skulle omfattas av brottet skulle vara sådana ”där användningen av personen framstår som oacceptabel, vilket kan vara fallet även inom ett verksamhetsområde som under andra omständigheter i och för sig är legalt.”⁶⁶ Man angav även att ”det ska också vara fråga om ett användande som utgör ett angrepp på personens frihet och frid.”⁶⁷ Ställdes här ett ytterligare krav på angrepp på den enskildes frihet och frid utöver det otillbörliga medlet, på så sätt att det krävdes både ett angrepp på den enskildes frihet och frid genom det otillbörliga medlet och under själva exploateringen? I ett annat avsnitt förklarade man att “[e]xploatering av en person utgör alltid en mer eller mindre omfattande kränkning av den utsattes personliga integritet.” Menade man att en styrkt exploatering innebar att en integritetskränkning skett, eller menade man att en integritetskränkning behövde styrkas för att det skulle bedömas som exploatering? Vad behövde egentligen styrkas för att kunna döma för människoexploatering?

2.2.2. Exploatering och ”ett inte obetydligt inslag av integritetskränkning”

Högsta domstolen tog fasta på en av förarbetenas formuleringar i sin prövning av ett åtal för människoexploatering år 2022.⁶⁸ Där beskrev den de två led som krävs för ansvar: ett visst *medel* används för att utnyttja offret (det otillbörliga medlet) och offret används på ett visst *sätt* (exploateringsformen).⁶⁹ HD angav sedan att ”[e]tt tillkommande villkor för att gärningsmannens agerande ska vara straffbart är att agerandet har karaktär av *exploatering* av annan.”⁷⁰

HD hänvisade till att ’exploatering’ enligt förarbetena utgörs av ”ett otillbörligt användande av offret”.⁷¹ Domstolen tolkade sedan detta ’otillbörliga användande’:

”mot bakgrund av straffbestämmelsens syfte, att sanktionera beteenden som utgör angrepp på annans frihet, frid och mänskliga värdighet. För att människoexploatering ska föreligga måste gärningen alltså ha ett inte obetydligt inslag av integritetskränkning. I den mån gärningsmannens agerande väsentligen begränsar sig till ett ekonomiskt utnyttjande som inte är av integritetskränkande karaktär får frågan om straffansvar bedömas enligt andra bestämmelser, däribland bestämmelserna om bedrägeri och ocker i 9 kap. brottsbalken.”⁷²

Vad utgör ”ett inte obetydligt inslag av integritetskränkning” och var i brottsförloppet ska denna eftersökas: i det otillbörliga medlet, i exploateringen, eller i båda led? Regeringens proposition hade visserligen angett att exploatering utgör en kränkning av en persons integritet, men föreslagit att brottet borde ”träffa gärningar av vitt skilda slag och som kan variera avsevärt i fråga om straffvärde”.⁷³ Det verkar rimligt att kravet på integritetskränkning inte borde vara högre ställt än för människohandel, där man endast hittills prövat om ett otillbörligt medel har använts

och inte gör en separat prövning av integritetskränkning. HD har dock aldrig prövat ett åtal för brottet människohandel, så det är möjligt att den i och med tolkningen av brottet människoexploatering höjer kravet på integritetskränkning för båda brotten.

HD kvalificerade dock sin tolkning med att det otillbörliga användandet i exploateringen kan ske både i exploateringsformen och i det otillbörliga medlet och eventuellt också fristående.

”För att det ska vara fråga om exploatering krävs alltså att gärningsmannens användning av offret framstår som särskilt klandervärd därför att den utgör ett angrepp på offrets frihet, frid och mänskliga värdighet. Det måste här göras en helhetsbedömning av situationen. Denna kan inte göras fristående från bedömningen av paragrafens övriga rekvisit. Det ligger sålunda i sakens natur att det närmast regelmässigt är fråga om exploatering när någon används i tvångsarbete eller annars i arbete under synnerligen svåra förhållanden. När det utförda arbetet är en följd av olaga tvång från gärningsmannens sida, får det också betydelse vilken karaktär som det utövade tvånget har. Och om offret förmås att arbeta under utnyttjande av hans eller hennes svåra situation måste det beaktas hur svår denna situation är. Andra relevanta omständigheter är vilket gärningsmannens syfte är, hur länge utnyttjandet pågår och hur offret behandlas och bemöts.”⁷⁴

Enligt HD kan därmed integritetskränkningen styrkas i det otillbörliga medlet om detta är tillräckligt svårt, som vid vissa former av olaga tvång eller vid utnyttjande av en persons svåra situation.⁷⁵ Dessutom utgör exploateringsformen tvångsarbete en integritetskränkning i sig. Integritetskränkningen kan även stå att finnas i hur offret behandlas och bemöts.

En fristående bedömning av integritetskränkning ska enligt HD alltså göras, men kränkningen kan ske genom det otillbörliga medlet, genom exploateringen eller som en fristående del som offret fått utstå under exploateringstiden. Det innebär att även om användningen av ett otillbörligt medel styrkts i ett mål så räcker detta enligt HD inte alltid för att visa att en kränkning av offrets frihet och frid skett. I detta avseende lade HD till ett krav på en fristående integritetskränkning för brottet människoexploatering som inte ställts i tidigare svensk domstolspraxis för människohandelsbrottet och som därmed höjer tröskeln för att kunna döma till ansvar för människoexploatering. Det kan också föra med sig konsekvenser för hur domstolarna framöver prövar människohandelsbrottet.

2.2.3. Arbete under uppenbart orimliga villkor

När regeringen föreslog brottet människoexploatering angav man att det var naturligt att tvångsarbete skulle omfattas, men att även annan exploatering borde täckas. Man resonerade kring om man förutom tvångsarbete skulle använda begreppet ”särskilt svåra arbetsförhållanden”,⁷⁶ men man valde istället begreppet ’arbete under uppenbart orimliga villkor’ med syfte ”att tydligare förmedla att

bestämmelsen även kan träffa andra villkor, t.ex. i fråga om lön".⁷⁷

Vad gäller straff valde man att gradindela brottet eftersom det kunde "antas att det nya brottet kommer att träffa gärningar av vitt skilda slag och som kan variera avsevärt i fråga om straffvärde."⁷⁸ Straffskalan fick därför efterlikna koppleri och grovt koppleri mer än brottet människohandel. "Vid en jämförelse med bestämmelsen om människohandel torde dock den nya straffbestämmelsen, i den praktiska tillämpningen, kunna träffa fler slags gärningar av mindre allvarligt slag."⁷⁹ Människoexploatering av normalgraden spänner därför mellan den lägsta nivån av fängelse (15 dagar) upp till fyra år, medan det grova brottet spänner mellan två år och upp till tio års fängelse.⁸⁰

Regeringens proposition kommunicerade därmed skilda bilder av brottet: Det var allvarligt och passade in i brottsbalkens fjärde kapitel med dess brott mot frihet och frid, men samtidigt skulle det ändå kunna träffa mindre allvarliga gärningar.

Vad gäller exploateringsformen arbete under uppenbart orimliga villkor var denna tänkt att omfatta mindre allvarliga former av exploatering än tvångsarbete, t.ex. när "en person får arbeta för en synnerligen låg lön" eller att arbetsgivaren "tar ut orimligt hög ersättning för en resa till Sverige ... som sedan dras av från inarbetad lön". Nedan återges propositionens alla exempel:

"Med arbete under uppenbart orimliga villkor avses arbete eller tjänst under villkor – såväl faktiska arbetsförhållanden som andra villkor – som är så dåliga att de vid en objektiv helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet på ett påfallande och negativt sätt skiljer sig från vad som får anses acceptabelt på arbetsmarknaden. Det uppställs därmed ett högt krav för att exploatering i arbete under uppenbart orimliga villkor ska anses föreligga. Exempel på exploatering i arbete under uppenbart orimliga villkor kan vara att en person får arbeta för en synnerligen låg lön eller oavlönat, eller under orimligt långa arbetsdagar. Andra exempel kan vara att den anställde utsätts för oacceptabla säkerhetsrisker i arbetet eller att arbetsgivaren i samband med arbetet tar ut orimligt hög ersättning för en resa till Sverige eller för mat eller boende, som sedan dras av från inarbetad lön. Huruvida det rör sig om arbete under uppenbart orimliga villkor får dock alltid avgöras efter en objektiv helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet."⁸¹

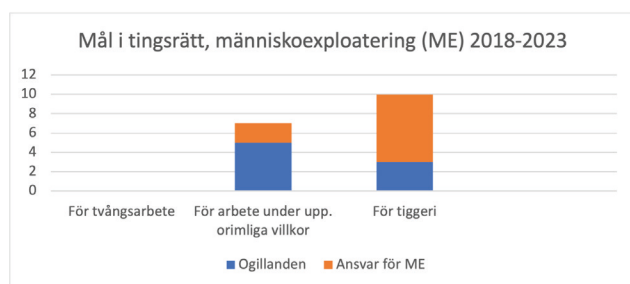
Regeringens proposition kommunicerade därmed att brottet skulle fånga upp den exploatering som människohandelsbrottet inte gjorde och det skulle i praktiken träffa fler slags gärningar av mindre allvarligt slag. Brottet var också allvarligt då det förutsatte en integritetskränkning i åtminstone någon del av brottshandlingen och det passade därmed i brottsbalkens kapitel fyra. Spänningen mellan dessa två beskrivningar av brottet har i praxis visat sig vara svår att förena.

3. ÄRENDEN SOM RÖR MÄNNISKOHANDEL OCH MÄNNISKOEXPLOATERING FÖR ARBETS- KRAFTSEXPLOATERING MELLAN 2018-2023

3.1. REDOVISNING AV ÄRENDENA

Mellan åren 2018-2022 registrerades 1022 polisanmälningar om alla former av människohandel, varav 163 (16 %) var för människohandel för tvångsarbete. Under samma period dömdes 25 personer för människohandel.⁸² Ingen dömdes för människohandel för tvångsarbete under perioden.⁸³

Under samma period registrerades 300 polisanmälningar för människoexploatering.⁸⁴ Mellan 2018-2023⁸⁵ prövades 17 åtal i tingsrätten för människoexploatering som huvudbrott eller som andra-handsyrkande. Tio av dessa ärenden rörde människoexploatering för tiggeri.⁸⁶ I de sju övriga prövades frågan om ansvar för människoexploatering för tvångsarbete eller arbete under uppenbart orimliga villkor.⁸⁷ Resultatet av dessa sju ärenden är två fällande domar för människoexploatering för arbete under uppenbart orimliga villkor eller för medhjälp till brottet.⁸⁸ I två ärenden dömdes två tilltalade för det alternativa yrkandet bedrägeri kopplat till orimliga kostnader för arbetstillstånd eller löften om arbete.⁸⁹ I två andra ärenden dömdes för brott mot utlänningslagen.⁹⁰ I fem av sju ärenden har därmed åtalen för människohandel och/eller människoexploatering, som tar sikte på exploateringen av arbetaren, ogillats. Man har istället dömt för ekonomisk brottslighet (bedrägeri) eller brott mot staten (brott mot utlänningslagen).

Nedan redogörs för de åtal som prövats för människohandel och/eller människoexploatering där omständigheterna rör arbetskraftsexploatering, inte tiggeri.

3.1.1. Restaurangärende 1 (2019-2022)⁹¹ – fällande dom för människoexploatering

Bakgrund

Ärendet rörde ett gift par från ett asiatiskt land som arbetade på en restaurang till mycket låg lön. Kvinnan hade ett giltigt visum för studier och maken hade ett anhängigt visum som tillät honom att arbeta. De hade fört med sig vissa ekonomiska

tillgångar från hemlandet, men när de anlände saknade de långsiktigt boende.⁹² De besökte en landsmans restaurang där de erbjöds boende. När de flyttat in och frågade om hyran berättade restaurangägaren att förutsättningen var att de också arbetade i restaurangen för 123kr/timme med 23 kr avdrag för boende/mat.⁹³ De började arbetade på restaurangen, bodde i ett rum bredvid och fick mat, men fick ingen lön för arbetet trots flera förfrågningar.

Åtalet

Åtalet var för människoexploatering i arbete under uppenbart orimliga villkor och olaga hot.

Tingsrättens bedömning

Den åtalade dömdes för människoexploatering i arbete under uppenbart orimliga villkor. Tingsrätten fann det styrkt att maken arbetat 42 dagar (6-7 dagar/vecka, 11-12 tim/dag, 68,75 timmar/vecka, totalt 482,5 timmar), medan hustrun arbetat 12 dagar, deltid p.g.a. studierna (47,5 timmar/vecka, totalt 95 timmar).⁹⁴ De fick ingen lön för arbetet, medan värdet på boendet och maten beräknades motsvara 5320 kr/person/månad, vilket innebar en ersättning för arbetet med 19 kr/timme för maken och 28 kr/timme för hustrun.⁹⁵ Tingsrätten fann arbetsvillkoren som helhet utgöra *arbete under uppenbart orimliga villkor*, eftersom lönen var synnerligen låg, och arbetstidslagen (1982:673) kraftigt överskridits v.g. övertid och sammanhängande ledighet.⁹⁶ Tingsrätten fann även att det förekommit hot och att målsägandena var rädda för den tilltalade.⁹⁷ Tingsrätten fann att den tilltalade använt de otillbörliga medlen *vilseledande och utnyttjande av målsägandenas svåra situation* för att använda målsägandena i *arbete under uppenbart orimliga villkor*. Domstolen fann även, p.g.a. inslagen av hot, att det "står klart att det dessutom varit fråga om en sådan otillbörlig användning av målsägandena som kränkt deras frihet och frid."⁹⁸ Därför utgjorde behandlingen också *exploatering* av målsägandena.

Straffet i tingsrätten för människoexploatering i arbete under uppenbart orimliga villkor av båda målsäganden blev fängelse åtta månader, skadestånd för kränkning och ersättning för utebliven lön.

Hovrättens bedömning

Hovrätten frikände restaurangägaren men fastslog ersättning för utebliven lön.⁹⁹ Domstolen underströk att ett av människoexploateringsbrottets huvudsyften var att skydda personer som redan var utsatta.¹⁰⁰ Hovrätten fann att målsägandena inte befunnit sig i en svår situation eller att det olaga hotet styrkts,¹⁰¹ att endast maken arbetat under uppenbart orimliga villkor,¹⁰² samt att det inte var ett tillräckligt kvalificerat vilseledande eftersom maken inte tillhörde en grupp personer som redan var utsatt.¹⁰³

Högsta domstolens bedömning

Högsta domstolen ändrade hovrättens dom på så sätt att restaurangägaren dömdes till fängelse motsvarande fyra månader (villkorlig dom) för brottet människoexploatering för arbete under uppenbart orimliga villkor avseende båda målsäganden.¹⁰⁴ Domstolen fann att två otillbörliga medel använts: målsägarna hade *vilseletts* om att de skulle få lön och deras *svåra situation* bestående av behovet av bostad hade utnyttjats av restaurangägaren. Dessa medel hade använts för att få paret att arbeta. Makens *arbetsvillkor var uppenbart orimliga* både i fråga om lön och arbetstid, och hustruns i fråga om lönen.

Vad gäller *exploatering*¹⁰⁵ av maken gjorde Högsta domstolen en samlad bedömning av omständigheterna där följande faktorer vägdes in: två otillbörliga medel hade använts för att få maken att arbeta under en förhållandevis lång tid, under villkor som var orimliga både i fråga om lön och arbetstid, och den tilltalade vidmakthöll situationen genom att säga att han kunde få paret utvisade. Domstolen bedömde att detta var tillräckligt integritetskränkande för att utgöra exploatering av maken.¹⁰⁶ Vad gäller hustrun fann domstolen att även om hennes behandling inte var lika klandervärd och integritetskränkande så borde bedömningen av makarnas situation inte göras enskilt eftersom de var beroende av varandra. Vid en samlad bedömning fann domstolen den tilltalades agerande "så klart klandervärd" att det utgjorde exploatering också av hustrun.¹⁰⁷

3.1.2. Restaurangärende 2 (2020)¹⁰⁸ - fällande dom för brott mot utlänningslagen

Bakgrund

Ärendet rörde en kvinna från ett centralasiatiskt land som utan arbetstillstånd arbetade drygt sju månader på en restaurang som ägdes av brodern till hennes pojkvän som också arbetade på restaurangen. Kvinnan hävdade att hon inte fått någon lön. Hon uppmärksammades av en polis vid säkerhetskontrollen på Arlanda.

Åtalet

Åtalet mot tre familjemedlemmar och en ytterligare person som alla hade olika funktioner i företaget var för människoexploatering för arbete under uppenbart orimliga villkor eller medhjälp till detta och för brott mot utlänningslagen.¹⁰⁹

Tingsrättens bedömning

Tingsrätten ogillade åtalet för människoexploatering och dömde istället två av de tilltalade för brott mot utlänningslagen; straffet blev villkorlig dom motsvarande två månaders fängelse. Restaurangen ålades även skyldighet att betala den särskilda avgiften för att ha haft en utlänning utan arbetstillstånd anställd.¹¹⁰

Tingsrätten fann att kvinnan varit i en *beroendeställning* till familjen och i en *svår situation*.¹¹¹ Den fann också att trots att den inte fått klarhet i den exakta lönen hon fått,¹¹² så låg hennes lön och löneförmåner klart under kollektivavtalets lönenivå. Vad gäller arbetstiderna fann

domstolen att även om reglerna om arbetstid och veckovila inte följts de första månaderna var det oklart om reglerna därefter hade följts, och villkoren kring arbetstiden var därför inte orimliga.¹¹³ Vad gäller exploateringen resonerade domstolen att syftet med varför kvinnan inbjöds till Sverige var avgörande och att det inte utgjorde exploatering eftersom det inte var klarlagt att hon "togs till Sverige i syfte att utnyttjas som arbetskraft" utan för att leva med sin pojkvän och "bli en i familjen."¹¹⁴ Här tolkade tingsrätten felaktigt det exploateringssyfte som krävs för brottet människohandel som ett rekvisit som också krävs för brottet människoexploatering.

Hovrättens bedömning

Hovrätten korrigerade tingsrättens resonemang genom att klargöra att målsägandens nära relation till familjen inte påverkade bedömningen av om brottet människoexploatering begåtts. Hovrätten fann, i likhet med tingsrätten, att kvinnan varit i en *beroendeställning* till familjen och i en *svår situation*. Hovrätten fastställde dock tingsrättens ogillande vad gäller människoexploateringen, eftersom den inte fann det styrkt att arbetsvillkoren varit *uppenbart orimliga*.¹¹⁵ Den fann att hon hade fått viss lön, även om den låg "klart under" kollektivavtalsnivå. Hon fick ingen pensionsavsättning, arbetsskadeförsäkring eller möjlighet till sjukersättning. Dock hade inte arbetstiderna kunnat klarläggas, eller att hon arbetat utan pauser, raster eller ledighet.¹¹⁶ Därför fann hovrätten vid en samlad bedömning att det inte var styrkt att hon arbetat under *uppenbart orimliga villkor*. Hovrätten fastställde i stort tingsrättens dom i övrigt.

Inget anspråk om ersättning för utebliven lön framfördes i tings- eller hovrätten.

3.1.3. Nagelsalongsärendet (2022)¹¹⁷ - fällande dom för bedrägeri

Bakgrund

Ärendet rörde fyra målsäganden (tre kvinnor och en man, varav ett gift par) från ett östasiatiskt land som arbetade på tre landsmäns nagelsalonger. Målsägandena hade alla fått uppgifter om att de skulle betala en hög summa (mellan 25 000-45 000 USD¹¹⁸) för att kunna få tillstånd att arbeta i/medfölja till Sverige.

Åtalet v.g. det gifta paret

I relation till de två gifta målsägandena omfattade åtalet människohandel för tvångsarbete eller för verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte av hustrun samt grovt bedrägeri och grovt ocker av dem båda.¹¹⁹

Tingsrättens bedömning

Tingsrätten ogillade åtalen i relation till det gifta paret. Den fann att hustrun *rekryterats* och *inhysts* genom ett begränsat *vilseledande* som gällde lönen storlek,¹²⁰ men att hon inte varit i en *utsatt belägenhet*¹²¹ eftersom hon inte saknat godtagbara alternativ, trots att hon varit i *beroendeställning* till arbetsgivaren.¹²² Vad gäller

exploateringssyftet *verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte* fann domstolen vid en samlad bedömning av boendesituationen och arbetsvillkoren, som den fann orimliga men inte uppenbart orimliga, att situationen inte utgjorde ett *nödläge*.¹²³ Inte heller fann domstolen att utnyttjandet utgjorde *tvångsarbete* eftersom hustrun visserligen hade svårt att hitta en annan godtagbar bostad och annat arbete, men hennes behov av att fortsätta arbeta för att få arbetstillståndet förnyat, vilket krävs för ett permanent uppehållstillstånd inom EU, visade inte på en sådan ofrivillighet som krävs för att tvångsarbete ska föreligga.¹²⁴ Alltså kunde inget exploateringssyfte styrkas.

Därtill prövade tingsrätten något som inte tidigare prövats i människohandelsmål: om målsäganden hade utsatts för en integritetskränkning under själva exploateringen. Här fann tingsrätten att eftersom utnyttjandet av hennes arbetskraft inte "varit så integritetskränkande för henne att det måste anses som exploatering av henne"¹²⁵ så var inte förutsättningarna för straffansvar för brottet människohandel uppfyllda. Domstolens resonemang förtjänar en kortare reflektion.

Högsta domstolen har ännu inte prövat ett människohandelsmål och har därför inte uttalat sig om människohandelsbrottets rekvirit. Det prövade däremot rekviriten för brottet människoexploatering i ett mål från år 2022.¹²⁶ Båda brott – människohandel och människoexploatering – innehåller ordet *exploatera* och det ter sig därför naturligt att HD:s tolkning av ordet för människoexploateringsbrottet i domen från år 2022 också används för människohandelsbrottet. Varför bör det ses som problematiskt att tingsrätten gjorde det i detta mål?

Det främsta skälet är att begreppet *exploatera* har olika funktioner i de två brotten. I människohandelsbrottet pekar ordet på något som ännu inte har hänt: orden "i syfte att han eller hon ska exploateras" anger det syfte som gärningsmannen ska ha när denne påverkar det tilltänkta offret så att offret kan rekryteras, transporteras eller inhysas. När denna rekrytering, transport eller inhysning skett är brottet fullbordat och exploateringen i t.ex. tvångsarbete eller nödläge behöver inte ha påbörjats för att straffansvar ska föreligga. Man behöver alltså inte lägga fram bevis för själva exploateringen eftersom denna inte behöver ha skett; man behöver endast visa på den plan att *exploatera* som gärningspersonen hade.¹²⁷ I brottet människoexploatering pekar ordet *exploatera* istället på något som redan har hänt och som både kan observeras och ska bevisas: "den som ... exploaterar en person" syftar på att exploateringen måste ha inletts för att straffansvar ska föreligga. Man behöver lägga fram bevis på att exploateringen skett, och det är i denna kontext som HD angett att man också behöver kunna visa på en integritetskränkning av offret.

När tingsrätten i prövningen om människohandel – inte människoexploatering – krävde att en integritetskränkning skett under exploateringen efterfrågade man bevis om ett led som inte behöver ha skett för att brottet ska ha begåtts. Man kan begära att en integritetskränkning visas genom påverkan på offret, alltså då tvånget, vilseledandet eller utnyttjandet av offrets utsatta belägenhet skedde, eller under rekryteringen, transporten eller inhysningen, men

inte under den efterföljande exploateringen. Om det styrks att en integritetskränkning skett bör den istället påverka straffets längd och påföljd, men inte avgöra om brottet har begåtts. Dessutom angav HD i prövningen av brottet människoexploatering år 2022 att integritetskränkningen kunde ske i något av de andra leden; enligt HD är det alltså inte klart att det är under exploateringen som integritetskränkningen behöver ha skett.

En integritetskränkning har inte tidigare krävts i rättsprocesser där människohandel prövats, och om det börjar tillämpas utgör det ett ytterligare krav som höjer tröskeln för ansvar, utan stöd i de internationella standarder som Sverige förbundit sig att efterleva bl.a. genom sin kriminalisering.¹²⁸

Vad gällde åtalet för grovt bedrägeri och ocker p.g.a. de 20 000 USD som paret betalat i hemlandet för arbetstillståndet så att de kunde komma till Sverige fann tingsrätten att den tilltalades invändning att summan var ett "garantibelopp" som skulle betalas tillbaka efter viss tids arbete inte var motbevisad.¹²⁹ Därför utgjorde det inte ett vilseledande och därför föll även åtalen avseende grovt bedrägeri och grovt ocker.

Åtalet v.g. övriga två målsäganden

I relation till den tredje och fjärde målsäganden omfattade åtalet människohandel alternativt människoexploatering för arbete under uppenbart orimliga villkor, alternativt grovt bedrägeri eller grovt ocker.

Tingsrättens bedömning

Tingsrätten ogillade åtalet för människoexploatering men fann den tilltalade ansvarig för bedrägeri. Tingsrätten fann rörande åtalspunkten människohandel att de båda målsäganden hade *rekryterats* och *tagits emot*, men inte *inhysts*. Rörande användningen av ett otillbörligt medel fann domstolen att de båda hade *vilseletts*, då den tilltalade sagt att de 25 000 USD de betalat motsvarade kostnaderna för arbetstillståndet, trots att den egentliga kostnaden endast var ca 17 000 kr.¹³⁰ Dock saknades *orsakssambandet* mellan vilseledandet och rekryteringen: det var inte p.g.a. vilseledandet om den höga kostnaden som målsägandena valde att låta sig rekryteras, utan trots vilseledandet om den höga kostnaden. Det måste ha funnits andra skäl till att de accepterade att rekryteras, men åtalet hade inte angett andra skäl, t.ex. vilseledande om lönen.¹³¹ Eftersom domstolen redan hade funnit att målsägandena inte varit i en *utsatt belägenhet* när de rekryterades¹³² så föll åtalet för människohandel eftersom ingen användning av ett otillbörligt medel för att kunna genomföra en handelsåtgärd hade styrkts.

Vad gäller det alternativa yrkandet om människoexploatering¹³³ fann tingsrätten att den ena målsäganden var i *beroendeställning* till arbetsgivaren p.g.a. den skuld som hon betalade genom avdrag på lönen varje månad; även den andra målsäganden befanns vara i beroendeställning.¹³⁴ Utifrån åtalet hade dock domstolen endast att bedöma om målsägandenas situation varit *svår*. På denna fråga fann tingsrätten vid en samlad bedömning att "även med beaktande av [...] skuldförhållandet" hade situationen inte varit tillräckligt *svår*.¹³⁵

Vad gäller *exploatering i arbete under uppenbart orimliga villkor* hade domstolen att bedöma arbetsvillkoren under fyra månader av den senare delen av målsägandenas anställningar.¹³⁶ För denna period fann tingsrätten att följande arbetsvillkor var orimliga men inte 'uppenbart' orimliga: att behöva betala tillbaka en del av sin lön, låg men inte 'synnerligen' låg lön, mer övertid än lagligt tillåtet och avsaknad av semester.¹³⁷ Tidsperioden kan jämföras med den arbetsperiod om 15 dagar där HD år 2022 fann arbetsvillkoren uppenbart orimliga.¹³⁸ Tingsrätten klargjorde även att den tilltalades syfte med att betala en låg lön för omfattande arbete var att bereda sig ekonomisk förmån och att utnyttjandet inte varit så *integritetskränkande* att straffansvar borde komma i fråga.¹³⁹ Domstolen fäste vikt vid att målsägandena inte känt sig kränkta utan blivit ledsna först när de insett att de fått för lite betalt.¹⁴⁰ Tingsrätten noterade, dock utan att ange vilken betydelse det borde tillmätas, att arbetsgivaren använde kamerabevakning på arbetsplatsen.¹⁴¹

Tingsrätten fann därmed att inget otillbörligt medel var styrkt, att arbetsvillkoren inte var uppenbart orimliga, och att utnyttjandet inte utgjorde exploatering.

Eftersom tingsrätten funnit att målsägandena vilseletts om att de mot en viss kostnad som skulle täcka avgifterna för ett arbetstillstånd skulle få komma till ett arbete i Sverige dömdes arbetsgivaren istället för bedrägeri av normalgraden.¹⁴²

Hovrättens bedömning

Hovrätten fastställde, med några mindre justeringar, tingsrättens dom.¹⁴³

3.1.4. Au pair-ärende 1 (2023)¹⁴⁴ - åtalet ogillades

Bakgrund

Ärendet rörde en kvinna från ett afrikanskt land som kom till Sverige för att arbeta som au pair i en landsmans hem. Det första arbetstillståndet (6 mån.) förlängdes en gång (3 mån.). Två år senare ansökte målsäganden på nytt om ett arbetstillstånd vilket nekades och hon meddelades samtidigt beslut om utvisning. Målsäganden och den tilltalade gav olika berättelser om deras relation, hur länge målsäganden arbetat hos den tilltalade samt om arbetstiderna och villkoren, bl.a. vad som avtalats om lönen och vad som sedan betalats.

Åtalet

Åtalet var för människohandel för verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte alternativt människoexploatering i arbete under uppenbart orimliga villkor.

Tingsrättens bedömning

Tingsrätten ogillade åtalet i sin helhet. Vad gäller åtalet för människohandel fann tingsrätten det styrkt att den tilltalade *rekryterat, tagit emot och inhyst* målsäganden för arbete som au pair.

Vad gäller frågan om den tilltalade hade använt det otillbörliga medlet *vilseledande* för att kunna rekrytera/ta emot/inhysa au pairen hade målsäganden och den tilltalade berättat under rättegången att de vid rekryteringen inte kommit överens om en specifik lön, men enligt den tilltalade var "[ö]verenskommelsen ... att hon skulle försörja [målsäganden] och ge henne lite pengar".¹⁴⁵ Under förundersökningen hade den tilltalade istället sagt att hon erbjudit målsäganden 3500 kr/mån. och sedan betalat 3000 kr/mån. Tingsrätten fann att den tilltalade troligtvis gett polisen den informationen under förundersökningen eftersom 3500 kr/mån. var en förutsättning för att beviljas ett arbetstillstånd för en au pair.¹⁴⁶ Man fann det därför inte styrkt att hon erbjudit "3500 kr eller annat rimligt belopp" och drog slutsatsen att därmed hade inget vilseledande för att kunna rekrytera/ta emot/inhysa målsäganden styrkts.¹⁴⁷ Resonemanget är problematiskt eftersom både målsäganden och den tilltalade var överens om att en ersättning utöver mat och husrum skulle betalas, även om man inte angett den exakta summan. Domstolen fann istället att eftersom det inte var styrkt att man kommit överens om en viss summa så var det inte bevisat att den tilltalade gett ett löfte om någon ersättning alls utöver mat och husrum.¹⁴⁸ Detta ter sig som en orimlig slutsats, särskilt i ljuset av att domstolen (se vidare nedan) fann att målsägandens situation i hemlandet inte varit utsatt och att hon kunnat avstå anställningserbjudandet.¹⁴⁹

Tingsrätten prövade sedan om ett annat otillbörligt medel istället hade använts: om målsägandens *utsatta belägenhet utnyttjats* i hemlandet för att rekrytera henne eller om hennes utsatta belägenhet utnyttjats i Sverige för att inhysa henne. Tingsrätten fann först att hennes situation i hemlandet inte varit utsatt eftersom hon hade både arbete och möjlighet att utbilda sig. Sedan granskade domstolen målsägandens belägenhet i Sverige och om det fanns stöd för uppgifterna om omfattningen av arbetet som hon hävdade, vilket domstolen inte fann. Den fann dock stöd för att hon endast fick begränsad ersättning utöver mat och husrum. Tingsrättens slutsats var "[att målsäganden] kan ha erhållit begränsade medel är dock inte tillräckligt för att hon ska anses ha befunnit sig i en sådan utsatt belägenhet som följer av bestämmelsen om människohandel."¹⁵⁰ Domstolens slutsatser motiverades inte ytterligare. Man prövade alltså inte det som ska prövas: om målsägandens belägenhet i Sverige – i ett främmande land utan inkomster eller möjlighet att söka andra arbeten och utan alternativ till mat och boende annat än hos arbetsgivaren – innebar att hon saknat ett verkligt eller godtagbart alternativ till att inhysas av den tilltalade.¹⁵¹

Vad gäller exploateringssyftet angav domstolen endast att ett nödläge inte förelåg då hennes arbetsförhållanden inte kunde styrkas. Domen är mycket kortfattad och innehåller inget som visar hur domstolen värderade bevisningen i målet, såsom målsägandens uppgifter. Domstolen angav att den tilltalades uppgifter om den ersättning som betalats "framstår därtill som tveksamma",¹⁵² men det framgår inte av domskälen om bevisningen är otillräcklig och om målsägandens uppgifter inte bedöms vara tillförlitliga.

Tingsrätten ogillade åtalet för människohandel.

Vad gäller åtalet för *människoexploatering* prövade tingsrätten åtalet för den period då au paires arbetstillstånd gått ut; hon arbetade då hos arbetsgivaren utan giltigt arbetstillstånd. Domstolen prövade inte om målsäganden befunnit sig i beroendeställning eller en svår situation, utan fokuserade på frågan om *exploatering* – det otillbörliga användandet av offret. Här fann tingsrätten följande: Eftersom au pairen hade kost och logi ordnad hos den tilltalade¹⁵³ hade hon inte riskerat stå utan bostad. Hon kunde engelska och hade några vänner i Sverige. Den enda risken med att anställningen upphörde var att få återvända till hemlandet, och hennes arbetsförhållanden hos den tilltalade hade inte styrkts. Hon hade visserligen inte fått den ersättning hon förväntat sig, men det var oklart vilken ersättning hon fått. Domstolen fann mot denna bakgrund att den tilltalades behandling av au pairen inte var så integritetskränkande som människoexploateringsbrottet kräver.

Tingsrättens behandling av tillgången till bostad skiljer sig från Högsta domstolens behandling i restaurangmål 1 (2022).¹⁵⁴ I det fallet fann HD att risken för målsägandena, som saknade andra kontakter i Sverige och kunskaper om det svenska samhället, att stå utan bostad måste ha tätt sig som "en bekymmersam omständighet".¹⁵⁵ Detta tillsammans med deras begränsade ekonomiska tillgångar innebar att de befann sig i "en svår situation" på ett sätt som avses i brottet människoexploatering.¹⁵⁶ I målet med au pairen borde tingsrätten därför inte ha tolkat bostaden hos arbetsgivaren som bevis för att exploatering inte hade skett eftersom hon hade ovillkorlig tillgång till bostad. Den borde istället ha prövat om hon inte varit i en "förstärkt beroendeställning",¹⁵⁷ då bostaden troligtvis var avhängig av att hon arbetade enligt arbetsgivarens villkor. Domstolen borde alltså ha prövat hennes boende hos den tilltalade som HD gjorde:¹⁵⁸ som ett möjligt otillbörligt medel som kan ha använts för att kunna exploatera henne, eftersom hon kan ha upplevt sig tvungen att arbeta med liten eller ingen lön p.g.a. risken att förlora den enda bostad hon visste om. Det finns begränsad domstolspraxis vilket gör det än mer problematiskt när de lägre domstolarna inte tolkar och tillämpar brotten utifrån de förarbeten och den HD-praxis som finns.

Hovrättens bedömning

Hovrättens prövning av överklagandet var ännu mer summarisk än tingsrättens.¹⁵⁹ Utan att ange någon motivering fann den följande: "Hovrätten gör inga andra bedömningar än de som tingsrätten har gjort i fråga om [den tilltalade] ska dömas för människohandel eller människoexploatering."¹⁶⁰

En fråga i målet rörde ersättningen för au paires arbete. Vad gäller anspråk på ersättning för utebliven lön kan sådana framföras både på grund av avtal och om den tilltalade blir dömd för brott. Anspråket som framförts i tingsrätten hade inte tydligt angett båda grunder. Åklagarens anspråk i hovrätten om ersättning för utebliven lön på grund av avtal – alltså även om den tilltalade inte skulle dömas för brott – bedömdes utgöra en ny omständighet som inte kunde prövas först

i hovrätten.¹⁶¹ Därför prövades inte frågan om utebliven lön i någon instans.

Tingsrättens och hovrättens behandling i detta fall väcker frågor om utsikterna för att brotten människohandel och människoexploatering ska ha effekt på arbetskraftsexploatering. Utifrån tingsrättens resonemang om brottskriterierna, dess otydliga bevisvärdering och hovrättens summariska behandling av överklagandet verkar det finnas små möjligheter för en utländsk au pair eller nanny som är ensam på den plats där hen arbetar och bor – och därför är särskilt utsatt då ingen kan bekräfta uppgifterna, insyn saknas och man är beroende av arbetsgivaren för mat och husrum – att kunna påvisa exploatering, vilket därmed möjliggör systematisk exploatering av de mest utsatta personerna genom denna arbetsform utan straffrättsligt ansvar.

3.1.5. Au pair-ärende 2 (2023)¹⁶² - fällande dom för människoexploatering

Bakgrund

Ärendet rörde två kvinnor från ett östasiatiskt land som arbetade i hemmet hos en familj med flera barn. Hemmet var utrustat med övervakningskameror i varje rum förutom badrum och föräldrarnas sovrum. Den ena kvinnan arbetade i hemmet drygt 27 månader; den andra arbetade endast en kort period.

Den första barnflickan hade inbjudits att arbeta hos familjen strax innan hennes visum som au pair i ett annat EU-land gick ut. Hon kom till Sverige på turistvisum och arbetade hela perioden hos familjen utan rätt arbetstillstånd. Pappan i familjen sökte senare och beviljades arbetstillstånd för henne som kallskänka på sin restaurang. Vid ankomst till Sverige skrev mamman ett tre-årsavtal med den första barnflickan om arbete 24/7 med en dags ledighet varannan vecka och 4 500 kr/månad utöver mat och husrum.

Den andra barnflickan arbetade i hemmet elva dagar innan hon gjorde en polisanmälan. Den första barnflickan arbetade då fortfarande hos familjen. Den andra barnflickans pass överlämnades motvilligt till polisen 20 dagar senare av mamman i familjen där barnflickan arbetade.

Åtalet

Åtalet var för människoexploatering i arbete under uppenbart orimliga villkor och brott mot utlänningslagen.¹⁶³

Tingsrättens bedömning

Tingsrätten fann att båda målsägare utsatts för människoexploatering i arbete under uppenbart orimliga villkor. Vad gäller användningen av otillbörliga medel fann domstolen det bevisat att den första barnflickan inte fått de lediga dagar som angetts i avtalet, att mamman undanhållit från henne att barnen skulle sova i hennes rum, samt att detta rum hade en övervakningskamera. Mamman hade även vilselett henne om att vistelsen i Sverige var laglig. Barnflickan hade därför på flera sätt vilseletts om arbetsvillkoren.¹⁶⁴ Ätminstone mamman visste om att barnflickans far var sjuk i hemlandet och att barnflickan

behövde hjälpa sin familj ekonomiskt. Barnflickan hade inga rimliga alternativ till att stanna kvar hos barnfamiljen i Sverige då hon saknade annat boende, arbetstillstånd, pandemin gjorde det svårt att resa och hon var bunden till avtalet på en viss tid. Mamman hade vidare uppgett att om hon lämnade skulle de ringa polisen som skulle ta henne. Domstolen fann att barnflickans möjligheter till fria val i praktiken begränsats på ett påtagligt sätt och att hennes utsatta belägenhet och svåra situation hade utnyttjats under anställningstiden.¹⁶⁵

Hade barnflickan exploaterats i arbete under uppenbart orimliga villkor? Hon hade fått några dagar ledigt under det första halvåret, men sedan inte fått någon avtalad ledig dag utan varit i ständigt beredskap 24 timmar/dygn och sovit i samma rum som barnen. Hon hade inte fått lagstadgad dygns- och veckovila¹⁶⁶ och inte heller hade reglerna om au pair-arbete följts.¹⁶⁷ Hon hade också varit bunden till anställningen under lång tid. Domstolen fann att arbetstiderna, "som inte står i någon som helst rimlig proportion till den lön som [barnflickan] haft", att hon regelmässigt sov med barnen och haft en övervakningskamera i sovrummet innebar att hon arbetat under *uppenbart orimliga villkor*.¹⁶⁸ Detta hade pågått under en längre tid och hon hade varit övervakad mer eller mindre dygnet runt, vilket utgjort "en påtaglig integritetskränkning där hon har berövats rätten till ett normalt privatliv."¹⁶⁹

Vad gäller den andra barnflickan fann domstolen likaså att hon vilseletts om arbetsvillkoren, lönen, arbetsförhållandena och arbetstiderna.¹⁷⁰ Det var först när resan nästan var ett fullbordat faktum som mamman nämnde att lönen skulle vara 4 500 kr/mån., inte 6 000 kr som tidigare hade angetts. Barnflickan hade lovats att kunna resa under sina 12 lediga dagar/år, men när hon väl var i Sverige fick hon reda på att hon inte skulle få resa under det första året, inte ens hem om det skett ett dödsfall i familjen. Det var också först då som hon fick reda på att hon skulle arbeta 24/7, sova med barnen och övervakas genom övervakningskamera. Mamman hade tidigare angett att de skulle stå för alla resekostnader, men i avtalet som barnflickan skulle skriva på väl i Sverige angavs en skadeståndsskyldighet på 20 000 kr för resan, visum osv. som skulle betalas tillbaka utan dröjsmål om hon lämnade anställningen inom tre år.

Domstolen fann även att hennes svåra situation utnyttjats då hon haft få rimliga handlingsalternativ när hon väl förstod vad arbetet innebar.¹⁷¹ Hon hade en försörjningsbörda för familjen i hemlandet och hade förlorat sin anställning där innan hon började söka arbete som au pair utomlands. När hon sa till mamman att hon ändå ville åka hem krävdes hon på 29 000 kr, på vilket hon svarade att hennes familj då skulle tvingas sälja pappans mark. Domstolen fann att detta också visade på att hon befann sig i en svår situation och att det utnyttjats av mamman under tiden som barnflickan arbetade i hemmet.

Även om hon endast arbetade i hemmet en kortare tid fann domstolen att hon arbetade under samma uppenbart orimliga villkor som den första barnflickan. Domstolen poängterade här att mamman också omhändertagit barnflickans pass mot hennes vilja och inte

velat återlämna det.¹⁷² Hon hade, i likhet med den första barnflickan, också utsatts för en integritetskränkning genom kameraövervakningen då hon berövats rätten till ett privatliv.

Domstolen dömde mamman för två fall av människoexploatering i arbete under uppenbart orimliga villkor och för brott mot utlänningslagen genom att ha lämnat falska uppgifter avseende båda barnflickor. Påföljden var villkorlig dom med samhällstjänst 240 timmar. Hon blev även skadeståndsskyldig den ena målsäganden 100 000 kr (kränkingsersättning) och den andra målsäganden 15 000 kr (kränkingsersättning). Pappan dömdes för medhjälp till människoexploatering och för brott mot utlänningslagen v.g. ena målsäganden. Påföljden var villkorlig dom med böter; även solidariskt skadeståndsansvar med hustrun för kränkingsersättning till ena målsäganden (100 000 kr). Domen har överklagats.

3.1.6. Diverse-ärendet (2023)¹⁷³ - fällande dom för grovt bedrägeri

Bakgrund

Ärendet rörde tio män och en kvinna från ett asiatiskt land som beviljats arbetstillstånd med hjälp av en landsman. De hade betalat en stor summa (ca 200 000 kr/person) för arbetstillstånd, och uppgav att de utlovats laglig vistelse i Sverige med arbete och en viss månadslön (20 000 – 23 350 kr). De hade också sett beloppet angett på ansökan om arbetstillståndet. Väl i Sverige fanns mycket lite arbete för dem och en del av arbetet de fick var oavlönat. De befann sig i Sverige i denna situation under en lång period (de flesta mellan 11-18 månader). Den tilltalade hotade att kontakta Migrationsverket om de inte följde instruktioner, och gjorde också sedan detta avseende vissa av målsägandena. Det innebar att några målsägandens arbetstillstånd drogs tillbaka. Enligt svenska förarbeten¹⁷⁴ är det ett exempel på 'hot' som kvalificerar arbete under sådana förhållanden som tvångsarbete.

Åtalet

Åtalet var för människohandel för tvångsarbete eller verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte, alternativt människoexploatering för arbete under uppenbart orimliga villkor, alternativt grovt bedrägeri.

Tingsrättens bedömning

Tingsrätten ogillade åtalet för människoexploatering och fann istället att de flesta av målsägarna hade utsatts för grovt bedrägeri. Domstolen fann det styrkt att den tilltalade¹⁷⁵ hade planerat, organiserat och bedrivit en verksamhet genom vilket anställningserbudanden och ansökningar med osanna uppgifter gjorts och falska anställningsavtal upprättats. Personer från det asiatiska landet hade fått betala höga belopp för att få hjälp med resan till Sverige och nödvändiga tillstånd, vilket gett de inblandade god förtjänst.¹⁷⁶

Vad gäller åtalet för människohandel fann tingsrätten att den tilltalade genomfört flera handelsåtgärder genom att ha *rekryterat, transporterat och inhytt* målsägandena.¹⁷⁷

Domstolen fann även att ett otillbörligt medel använts genom att sju av dem hade *vilseletts* om att de skulle få heltidsarbete och lön i Sverige; domstolen fann dock att det inte var bevisat att de vilseletts om att den höga ersättning de betalade faktiskt motsvarade kostnaderna för arbetstillståndet.¹⁷⁸ På frågan om det tredje brottsrequisitet 'exploateringssyfte' kunde styrkas – och att handelsåtgärden alltså vidtagits genom det otillbörliga medlet med målet att exploatera målsägandena antingen i tvångsarbete eller verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte – fann domstolen att den tilltalades syfte med att föra landsmännen till Sverige inte verkade vara att exploatera dem i arbete här, utan att få förtjänsten från betalningarna för arbetstillståndet.¹⁷⁹

Domstolen fann att ett otillbörligt medel hade använts för att kunna genomföra flera handelsåtgärder, men att ett exploateringssyfte inte styrktes. Den ogillade därför åtalet för människohandel.

Vad gäller åtalet för grov människoexploatering fann domstolen att alla målsäganden var i en *beroendeställning* till den tilltalade och/eller *svår situation* väl i Sverige, då de hade begränsade pengar, bristande språkkunskaper i både svenska och engelska, hade en osäker bostadssituation och knappa kunskaper om det svenska samhället. För att kunna betala för arbetstillståndet hade de antingen använt alla sina och familjens besparingar eller skuldsatt sig. De flestas uppehålls- eller arbetstillstånd var knutna till arbete för den tilltalade, vilket gjorde det svårt att finna andra arbeten utan att förlora det arbetstillstånd de hade.¹⁸⁰ De hade alltså utsatts för otillbörliga medel.

Några av målsägandena hade utfört skogsplanteringsarbete. Rörande frågan om de exploaterats i arbete under uppenbart orimliga villkor så fann domstolen att lönen var "avsevärt lägre" än den lön som angivits i anställningserbjudandet och som målsägarna fått information om tidigare.¹⁸¹ Domstolen förklarade att erbjudandet dock måste ses i ljuset av att detta var en förutsättning för att det skulle beviljas av svenska myndigheter.

Resonemanget ger upphov till flera frågor: Är ett sådant vilseledande inte ett "förmedlande av en oriktig uppfattning" till annan p.g.a. att arbetsgivarens avsiktsuppsåt var att vilseleda Migrationsverket, inte arbetssökanden?¹⁸² Visar inte resonemanget snarare att vilseledandet var avsiktligt redan från början, då det aldrig fanns en intention att betala den angivna lönen?

Domstolens slutsats motiverades inte ytterligare. Domstolen hänvisade också till att skogsarbetet i sig inte varit av integritetskränkande art och fann därmed att arbetsvillkoren inte varit uppenbart orimliga.¹⁸³ Man letade inte efter en integritetskränkning i någon annan del eller gjorde en helhetsbedömning av vad målsägarna utsatts för, vilket Högsta domstolen föreskrev i sitt avgörande år 2022. Det är rimligt att utifrån HD:s vägledning bedöma det som integritetskränkande att grovt vilseleda mycket utsatta personer om arbete och lön och lämna dem i Sverige skuldsatta och utan laglig möjlighet att försörja sig.

För de målsäganden som inte fick mycket arbete, eller som fick arbete för annan arbetsgivare är den tilltalade, angav åtalet att den tid som de fanns tillgängliga för arbete också borde räknas som arbetstid. Domstolen fann dock

att även om det stod klart att de verkligen ville arbeta och var tillgängliga så var det inte visat att de "stött i sådan beredskap för arbete" att även den tiden – inte endast den faktiska tid de arbetade – borde räknas som arbetstid.¹⁸⁴ Detta motiveras inte ytterligare.

Vad gäller den faktiska arbetstiden som gjorts för den tilltalade – renoveringsarbete på en av den tilltalades adresser – fann domstolen att målsägandenas uppgifter borde behandlas med försiktighet eftersom de var allmänt hållna, men att de utfört visst arbete. Domstolen poängterade också att trots att man bevisat omfattningen av männens arbete (i ett fall över 670 timmar)¹⁸⁵ och den ersättning de erhållit så borde åklagarna också ha fört bevisning om värdet av fri bostad och mat och vad en rimlig timlön skulle vara i förhållande till kollektivavtal. Därför var utredningen inte tillräckligt robust och arbetsvillkoren kunde inte bedömas vara uppenbart orimliga.¹⁸⁶ Domstolen la ingen vikt vid helhetsbilden av det som de flesta målsägarna utsatts för under mycket lång tid – längre tid än de 15 dagar (totalt 480 timmar) som bedömdes utgöra "förhållandevis lång tid" i Högsta domstolens avgörande.¹⁸⁷

Tingsrätten fann alltså att målsägandena utsatts för otillbörliga medel, men att rekviritet arbete under uppenbart orimliga villkor inte bevisats.

Tingsrätten dömde istället till ansvar för grovt bedrägeri av sju målsäganden då domstolen fann att de vilseletts om att de mot en viss ersättning skulle få arbetstillstånd och avlönat heltidsarbete i Sverige.¹⁸⁸ Straffvärdet för de grova bedrägerierna bedömdes vara ett år.¹⁸⁹ Mannen blev också skyldig att betala skadestånd för ren förmögenhetsskada orsakad genom brott till samma sju målsäganden motsvarande det belopp de betalade för arbetstillstånden.¹⁹⁰

Deras anspråk på kränkningskadestånd nekades då domstolen fann att bedrägeribrottets skyddsintresse är förmögenhetsöverföringen och att det vilseledande som den tilltalade befunnits ansvarig för inte ansågs innebära ett sådant angrepp på målsägandenas person, frihet, frid eller ära att de borde ges kränkingsersättning.¹⁹¹ Anspråket om ersättning för utebliven lön nekades också då ansvaret för bedrägeriet omfattade vilseledande om att det fanns avlönat heltidsarbete med rätt att stanna i Sverige, men inte vilseledande om specifika månadslöner under en viss period som motsvarade de ersättningsanspråk som målsägandena framställt.¹⁹²

3.1.7. Städbolagsärendet (2023)¹⁹³ - fällande dom för brott mot utlänningslagen

Bakgrund

Ärendet rörde tredjelandsmedborgare från de forna öststaterna som rekryterats genom två polska företag och sedan via ett svenskt bemanningsföretag utfört städning åt ett visst städbolag i Sverige. Åtta målsäganden biträdde åtalet för människoexploatering, medan åtalet för brott mot utlänningslagen rörde ännu fler arbetstagare. Den tilltalade var ställföreträdare i det bemanningsbolag som hade avtal med den svenska städfirman och de polska bolagen. Han var även den som planerade städarnas arbete och tillhandahöll de

kameraövervakade boenden där städarna bodde under den drygt åtta månader långa period som åtalet omfattade. Han nekade till att vara de utländska medborgarnas arbetsgivare då han ansåg sig endast vara förmedlare av personer som var anställda i Polen och utstationerade i Sverige. Städarna hade inte fått betalt för sitt arbete de sista två månaderna, eftersom städbolaget sade upp avtalet med den tilltalades bolag, som då gick i konkurs, då det uppdragats att städarna saknade arbetstillstånd. De som nyligen börjat arbeta hade därför inte fått någon lön alls.

Åtalet

Åtalet var för människoexploatering för arbete under uppenbart orimliga villkor, ocker, brott mot utlänningslagen alternativt medhjälp till dessa gärningar.

De uppenbart orimliga arbetsvillkoren skulle enligt åtalet bestå i att lönen var i uppenbart missförhållande till arbetet, då de arbetade långa dagar upp till sex dagar/vecka utan pauser och raster, utan lagstadgad veckovila, semester eller annan ledighet, och de sista månaderna utan lön och utan tillgång till arbetsskade- och sjukförsäkringar, pensionsnedsättning eller skatteredovisning.

Tingsrättens bedömning

Tingsrätten ogillade åtalet för människoexploatering. Domstolen fann först att arbetarna inte utstationerats¹⁹⁴ och att den tilltalade var ställföreträdare för den faktiska arbetsgivaren – det svenska bolaget.

Vad gäller åtalet för människoexploatering fann tingsrätten att flera av arbetarna, men inte alla, vilseletts om att deras vistelse och arbete i Sverige var lagligt.¹⁹⁵ Ett otillbörligt medel hade alltså använts för att få dem att komma till Sverige och arbeta, men domstolens resonemang och slutsatser på denna punkt är otydliga.¹⁹⁶ Domstolen fann att tillräcklig utredning saknades för att de individuellt skulle bedömas vara i beroendeställning till arbetsgivaren eller i en svår situation i Sverige.¹⁹⁷

Vad gäller arbete under uppenbart orimliga villkor fann domstolen att eftersom det inte gick att visa att den tilltalade redan från början inte hade tänkt betala lön, utan att detta istället var en följd av konkursen, så utgjorde bristen på lön inte att arbetet skett under uppenbart orimliga villkor.¹⁹⁸ Vad gäller långa arbetsdagar fann domstolen att det stod städarna fritt att bestämma hur mycket de ville arbeta. Däremot fann tingsrätten att timersättningen, som var mindre än hälften av den ersättning som skulle ha betalats om kollektivavtal tillämpats, innebar att villkoren var

uppenbart orimliga. Domstolen ansåg bl.a. att värdet av det undermåliga och kameraövervakade boendet som arbetarna fick som del av ersättningen borde bedömas som lågt.¹⁹⁹

Vad gäller exploatering hänvisade domstolen till HD:s beskrivning att gärningen måste ha "ett inte obetydligt inslag av integritetskränkning" och fann att det enda inslag av integritetskränkning var kameraövervakningen på boendet. Tingsrätten fann att detta inte var tillräckligt för att bedömas som exploatering.²⁰⁰

Domstolen ogillade åtalet för människoexploatering och dömde endast till ansvar för brott mot utlänningslagen i 23 fall.

Vad gäller åtalet för ocker fann domstolen att det inte var visat att den tilltalade tillsammans och i samförstånd med de polska bolagen utnyttjade arbetarnas 'trångmål' eller 'beroendeställning' när de ingick anställningsavtalen. Domstolen fann detta trots att den tidigare angett att målsägandena uteslutande rekryterats från länder som "präglas av oroligheter och ekonomiska svårigheter", att deras möjligheter att få en inkomst i hemlandet antogs vara begränsade och att det därför kunde förmodas "att målsägandena har varit möjliga att utnyttja för att få dem att ingå ofördelaktiga anställningsavtal i Polen som de därefter skulle utföra i Sverige."²⁰¹ Domstolen verkar ha funnit att utredningen inte klarlagt att någon av målsägandenas situation vid avtalets ingång i Polen uppgått till trångmål och ogillade därför även åtalet för ocker.

3.2. RESULTAT

En granskning av domstolarnas prövning visar att det är få fällande domar för människohandel och människoexploatering vad gäller arbetskraftsexploatering; fem av sju åtal ogillades. Vilka rekvisit är det som visat sig svårast att styrka?

3.2.1. Åtalspunkter människohandel för tvångsarbete eller verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte (BrB 4:1a)

Alla åtal för människohandel för tvångsarbete eller verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte som rörde arbete (inte tiggeri) mellan 2018-2023 ogillades.

ÅTALSP. BrB 4:1a	Otillbörligt medel	Handelsåtgärd	Exploateringssyfte	Fällande dom för ex-ploateringen
3. Nagelsalongen	Ja	Ja	Nej	Nej
4. Au pair 1	Nej	Ja	Otillräcklig bevisning	Nej
6. Diverseärendet	Ja	Ja	Nej	Nej
Rekvisitet uppfyllt	66 %	100 %	0 %	0 %

Otillbörliga medel

I två av tre fall fann domstolen att åtminstone ett otillbörligt medel hade styrkts, och i tre av tre fall hade åtminstone en handelsåtgärd styrkts.

Exploateringssyfte

Det brast istället i förhållande till exploateringssyftet: I två fall fann domstolen inget exploateringssyfte och i ett fall att bevisningen var otillräcklig för att styrka exploateringssyftet.

Tvångsarbete

Vad gäller tvångsarbete väcktes åtal för detta exploateringssyfte i två av fallen. I Nagelsalongsärendet fann domstolen att behovet att fortsätta arbeta för att få ett förnyat arbetstillstånd – och i förlängningen ett permanent uppehållstillstånd – inte utgjorde den typ av ofrivillighet som krävs för att tvångsarbete ska föreligga. I Diverse-ärendet fann domstolen att syftet med att föra personerna till Sverige verkade vara att få förtjänsterna från betalningarna för arbetstillstånden – inte att exploatera dem i arbete. Därför fanns inte ett s.k. avsiktssuppsåt.²⁰² Båda åtal ogillades och ingen närmare prövning av tvångsarbete gjordes i något av fallen.

3.2.2. Åtalspunkter människoexploatering i tvångsarbete eller arbete under uppenbart orimliga villkor (BrB 4:1b)

En del av den kritik som har framförts mot brottet människoexploatering efter dess införande har rört kravet på ett otillbörligt medel som möjliggjort exploateringen.²⁰³ Man har argumenterat att det är svårt att styrka det rekvisitet om inte arbetaren som

exploaterats medverkar i utredningen och berättar hur den hamnade i situationen.²⁰⁴ Ett förslag har därför varit att anta ett nytt brott som bygger på rekvisitet exploatering i brottet människoexploatering men inte kräver förekomsten av ett otillbörligt medel och som är avgränsat till utländsk arbetskraft.²⁰⁵

Svårigheterna med att styrka ett otillbörligt medel kan förklara varför få polisanmälningar leder till att åtal väcks. Granskningen i denna rapport visar däremot att svårigheter att styrka ett otillbörligt medel inte är orsaken till att åtalen ogillas när ett sådant väl har väckts.

Otillbörliga medel

I sex av sju fall fann domstolarna att åtminstone ett otillbörligt medel hade styrkts.

Exploatering & integritetskränkning

Kravet på 'exploatering' och den integritetskränkning som anses ingå bedömdes endast uppfyllt i två av sju fall.

I ett av de två fallen hade au pairen, som bodde hos arbetsgivaren under en lång period, bl.a. utsatts för konstant kameraövervakning i hemmet mer eller mindre dygnet runt och hade därmed, enligt rätten, berövats rätten till ett privatliv.

Det andra fallet är Restaurang 1-ärendet som prövades av HD år 2022. I sin prövning om den tilltalades agerande utgjort 'exploatering' pekade HD på flera faktorer: målsägandena hade vilseletts och deras svåra situation utnyttjats, de hade förmåtts arbeta under villkor som var orimliga både vad gäller lön och arbetstid; och utnyttjandet pågick under förhållandevis lång tid. Den tilltalades hot om att han kunde se till att målsägandena utvisades – hot som i och för sig inte var straffbara – bidrog också till "att vidmakthålla situationen".²⁰⁶ HD fann därför att "[v]

ÅTAL BrB 4:1b	Otillbörligt medel	Exploatering	Tvångsarbete	Arbete under uppenbart orimliga villkor	Fällande dom för exploit.
1. Restaurang 1	Ja	Ja	Ej inom åtalet	Ja	Ja
2. Restaurang 1	Ja	Prövades ej	Ej inom åtalet	Inte uppenbart orimliga	Nej
3. Nagelsalongen	Ja	Nej	Ej inom åtalet	Inte uppenbart orimliga	Nej
4. Au pair 1	Nej	Nej	Ej inom åtalet	Otillräcklig bevisning	Nej
5. Au pair 2	Ja	Ja	Ej inom åtalet	Ja	Ja
6. Diverse	Ja	Nej	Ej inom åtalet	Inte uppenbart orimliga	Nej
7. Städbolaget	Ja	Nej	Ej inom åtalet	Ja	Nej
Rekvisitet uppfyllt	85 %	29 %	0 %	43 %	29 %

id en samlad bedömning framstår hans agerande som så integritetskränkande för [målsäganden] att det måste anses som exploatering.²⁰⁷ HD:s prövning tar hänsyn till att flera otillbörliga medel använts, att arbetsvillkoren var orimliga på flera punkter, tidsramen och påtryckningar från den tilltalade. Man gjorde en samlad bedömning och sökte inte efter integritetskränkningen i en avskild faktor.

I fyra av sju fall fann domstolarna inte den nivå av 'integritetskränkning' som man tolkade att 'exploatering' kräver.²⁰⁸ Här skiljer sig tings- och hovrätternas prövning från HD:s samlade bedömning av alla omständigheter.

I ett av de fyra ärendena fann man att eftersom syftet med exploateringen var ekonomiskt och målsägarna inte upplevde sig kränkta på arbetet så hade utnyttjandet inte varit tillräckligt integritetskränkande för straffansvar.²⁰⁹ I ett annat ärende fann domstolen följande faktorer avgörande för bedömningen: au paires arbetsförhållanden och lön hade inte styrkts, hon hade kost och logi hos den tilltalade, kunde engelska och hade några vänner, och om anställningen upphörde riskerade hon endast att få återvända till hemlandet. Mot bakgrund av det ansåg domstolen att behandlingen inte var så integritetskränkande som brottet kräver.²¹⁰ I det tredje ärendet angav domstolen utan ytterligare motivering att skogsarbetet i sig inte varit av "integritetskränkande art".²¹¹ I det fjärde ärendet fann domstolen att det enda integritetskränkande inslaget var kameraövervakningen på städarnas anvisade boende, och att detta inte var tillräckligt för att bedöma utnyttjandet som exploatering.²¹² Man verkar inte ha gjort en samlad bedömning där man vägt in sina tidigare slutsatser om att arbetsvillkoren var uppenbart orimliga då timlönen var mindre än hälften av den kollektivavtalsenliga nivån, att boendet bedömdes vara undermåligt och dess värde därför värderades lågt, att (några av dem) hade vilseletts om att arbetet i Sverige var lagligt, vilket gjorde att de accepterade att transporteras till Sverige.

Detta kan jämföras med prövningen av människoexploatering i tiggeri, där domstolarna alltid fann att en integritetskränkning skett där detta prövades.²¹³

Arbete under uppenbart orimliga villkor

Även rekvisitet arbete under uppenbart orimliga villkor ansågs sällan uppfyllt. De vanligaste orsakerna till detta var att de förhållanden som styrkts inte bedömdes utgöra 'uppenbart' orimliga villkor, samt att man i vissa delar inte fann tillräcklig bevisning för att styrka de

faktiska förhållandena. Slutsatsen om varför de villkor som styrkts inte uppgår till uppenbart orimliga villkor motiveras inte ytterligare.

Endast i tre av sju fall fann domstolarna att arbete under uppenbart orimliga villkor förelåg.

Det första ärende där man fann uppenbart orimliga villkor är det som slutligen prövades i HD år 2022 (Restaurangärende 1). Makens arbetsvillkor under de 42 arbetade dagarna befanns vara uppenbart orimliga i fråga om lön (19 kr/timme) och arbetstid (11-12 tim/dag, 6-7 dagar/vecka), och hustruns 12 arbetade dagar i fråga om lönen (28 kr/timme).²¹⁴

I det andra ärendet fann domstolen att au paires villkor vad gäller arbetstider, vila, lön och andra förhållanden, som att hon sov tillsammans med barnen och ständigt var kameraövervakad, innebar att de var uppenbart orimliga. Detsamma gällde den nya au paires trots att hon endast arbetade i hemmet 12 dagar.²¹⁵

I det tredje ärendet fann tingsrätten att timersättningen var mindre än hälften än den kollektivavtalsenliga ersättningen och att detta innebar att villkoren var uppenbart orimliga.²¹⁶

Tvångsarbete

Vad gäller åtal för människoexploatering för tvångsarbete så stämde inte åklagarna för den formen av exploatering i något av de sju fallen, utan åtalen angav endast arbete under uppenbart orimliga villkor.

3.2.3. Åtalspunkter (grovt) bedrägeri (BrB 9:1, 1 st.), (grovt) ocker (BrB 9:5) eller brott mot utlänningslagen (UtlL 20:5) i samma ärenden som ovan

I fyra av de sju ärendena förekom även åtal för bedrägeri, ocker och/eller brott mot utlänningslagen.

Bedrägeri och arbetsstillstånd

I ett mål åtalade man – förutom för människohandel och människoexploatering – också för både bedrägeri och ocker.²¹⁷ Domstolen ogillade den åtalspunkten avseende två målsäganden då man fann att de tilltalades invändning att summan som betalats var ett "garantibelopp" inte hade motbevisats; man hade därför (kanske) inte vilselett målsägandena. Pengarna skulle möjligtvis komma att

	Bedrägeri	Ocker	Brott mot UtlL
2. Restaurang 2			Ja
3. Nagelsalongen	Nej (2 MÄ) och ja (2 MÄ)	Nej	
6. Diverse-ärendet	Ja (grovt)		
7. Städbolaget		Nej	Ja
Totalt	50-100 %	0 %	100 %

betalas tillbaka i framtiden, vilket var svårt att motbevisa då transaktionerna skett utomlands och pengarna troligtvis fanns där. Därför föll även det alternativa åtalet om ocker. Vad gäller övriga två målsäganden fann man att de båda hade vilseletts om att de mot en viss kostnad som skulle täcka avgifterna för arbetstillståndet skulle få komma till ett arbete i Sverige. Eftersom summan var mycket högre än de faktiska kostnaderna hade de vilseletts om detta och deras betalningar hade lett till vinning för den tilltalade och skada för målsägandena. Man dömde därför till ansvar för bedrägeri.

I det andra målet där en av åtalpunkterna var bedrägeri fann man att sju av målsägandena hade vilseletts om att de mot en viss ersättning skulle få arbetstillstånd och avlönat heltidsarbete i Sverige.²¹⁸ Eftersom det inte fanns heltidsarbete för dem här hade de vilseletts, och deras betalningar hade lett till vinning för den tilltalade och skada för målsägandena. Man dömde därför till ansvar för grovt bedrägeri och målsägandena fick ersättning för det belopp de betalade, men varken kränkningsskadestånd eller ersättning för utebliven lön.

Brott mot utlänningslagen (UtlL 20:5, 12 och 12a)

Brott mot utlänningslagen är ett brott mot staten där exploateringen av arbetare inte prövas. Allmän åklagare ansöker till allmän domstol om att en särskild avgift ska tas ut av en arbetsgivare för överträdelsen att ha anställt en person som saknar rätt arbetstillstånd.²¹⁹ En arbetsgivare kan också åtalas för brottet och dömas till böter eller fängelse i högst ett år.²²⁰

3.2.4. Anspråk om ersättning för utebliven lön

Anspråk i samband med straffrättsprocessen

Det är möjligt att ansöka om ersättning för utebliven lön i samband med straffrättsprocessen. Endast i ett fall (Restaurangärende 1) som prövades i alla tre instanser beviljades målsägandena skadestånd utifrån anspråk om ersättning för utebliven lön i samband med brottmål. Också hovrätten, som hade frikänt den tilltalade från åtalet för människoexploatering, beviljade anspråket och angav att skadeståndet (ersättningen för utebliven lön) istället beviljades utifrån avtalet, inte den brottsliga handlingen.²²¹

I de övriga två fall där målsägandena gjort anspråk på ersättning för utebliven lön i samband med brottmålet ogillades anspråken. I det första fallet (Au pair-ärende 1) hade domstolen inte dömt den tilltalade till ansvar på någon av åtalpunkterna, och den fann därför att eftersom man inte hade formulerat anspråket i tingsrätten på grund av avtal kunde man inte åberopa denna nya grund i hovrätten.²²² I det andra ärendet (Diverse-ärendet) fann domstolen att det bedrägeri som den tilltalade dömts för rörde omständigheten att det fanns arbete för målsägandena i Sverige – inte bedrägeri avseende den lön de skulle få för arbetet. Därför fanns det ingen rättslig grund för att utge ersättning för utebliven lön.

Det är förenat med stora risker för målsägandena att åberopa ersättning för utebliven lön i samband med en

straffprocess. Domstolarnas bedömning av möjligheterna att bevilja denna verkar skilja sig i de tre fall i denna studie där sådana anspråk framställdes. Om åtalet ogillas får inte heller en målsäganden – på grund av brottmålsdomens rättskraft – senare föra en civilrättslig talan om ersättning.²²³ I ljustet av de få fällande domar för arbetskraftsexploatering som finns riskerar målsäganden att varken få upprättelsen av straffprocessen eller någon ersättning för arbetet som de gjort om de söker skadestånd för utebliven lön i samband med brottmålet.

Anspråk i en civilrättslig process

Hur ser de civilprocessrättsliga möjligheterna ut att driva ett anspråk om obetald lön? Rapporten behandlar inte de ordinära möjligheter som finns att väcka tala vid tingsrätt för obetald lön eller ansöka om betalningsföreläggande hos Kronofogden när en lönefordran inte ifrågasätts av arbetsgivaren.²²⁴ Däremot finns en särskild lagstadgad rätt som personer utan giltigt arbetstillstånd getts att söka obetald lön, men denna möjlighet förutsätter i praktiken att en brottmålsprocess inleds. Nedan beskrivs lagen och dess beroende av att en förundersökning om brott inleds.

Lag (2013:644) om rätt till lön och annan ersättning för arbete utfört av en utlännings som inte har rätt att vistas i Sverige

För personer som arbetat i Sverige utan giltigt arbetstillstånd finns en särskild lagstadgad rätt till tre månaders lön om arbetstagaren och arbetsgivaren inte är ense om lönen har utbetalats eller inte.²²⁵ I tre av de ärenden som granskats i denna rapport saknade personerna giltigt arbetstillstånd och kunde teoretiskt sett ha gjort anspråk på ersättning utifrån lagen.²²⁶

Lag (2013:644) om rätt till lön och annan ersättning för arbete utfört av en utlännings som inte har rätt att vistas i Sverige antogs utifrån Sveriges skyldigheter enligt EU:s s.k. Sanktionsdirektiv²²⁷ och var ämnad att ge goda möjligheter för arbetstagare utan arbetstillstånd att kunna söka ersättning för obetald lön samt skydda dem från att avvisas utan att ha informerats om möjligheten att kunna begära ut denna lön. Om det kan styrkas att man faktiskt arbetade och om det föreligger en tvist om betalningen så gäller en presumtion i lagen om att arbetstagaren arbetat heltid under tre månader.²²⁸ Lagen innehåller ytterligare rättigheter som t.ex. rör avtalsvillkor som är till nackdel för arbetstagaren samt kostnader för att skicka lönen utanför Sverige.²²⁹

För att kunna ta tillvara sin rätt krävs det att arbetstagare som ska utvisas men inte har fått betalt för sitt arbete vet om sina rättigheter att kunna söka obetald lön samt har praktiska möjligheter att kunna söka denna innan de utvisas.

Ansvar för att informera om lag (2013:644)

EU:s Sanktionsdirektiv krävde därför att arbetare "systematiskt" och "objektivt" skulle informeras om rättigheterna innan ett beslut om avvisning verkställs. Staterna skulle även "säkerställ[a] tillgången till effektiva förfaranden" genom att "införa mekanismer för att säkerställa ... att de kan framställa krav och i förlängningen

erhålla verkställighet av en dem gentemot arbetsgivaren för eventuell inestående ersättning".²³⁰

I propositionen till lag (2013:644) som föreskrev arbetstagarnas rättigheter enligt Sanktionsdirektivet angav regeringen att man i en förordning skulle återkomma med bestämmelser om vilka myndigheter som hade ansvar att informera om dessa rättigheter.²³¹ Förordningen där man senare angav att Migrationsverket och Polismyndigheten hade informationsskyldigheten hänvisade dock varken till lag (2013:644) där rättigheterna fanns eller till rättigheterna i sig.²³² Enligt regeringens förordning ska myndigheterna endast informera om "möjligheten att ansöka om betalningsföreläggande" och "väcka talan vid domstol mot arbetsgivaren" v.g. "inestående ersättning",²³³ men det anges inte att det t.ex. finns en skyddande presumtion i lag (2013:644) som ger arbetstagare bättre möjlighet att få åtminstone ersättning motsvarande tre månaders arbete innan de utvisas. Det är inte tydligt för Migrationsverket eller Polismyndigheten som har informationsskyldigheten att detta rör ytterligare lagstadgade rättigheter som finns, eller var dessa finns angivna. Det är därför förståeligt att varken Migrationsverket eller Polismyndigheten har haft rutiner för att informera personer som ska avvisas om dessa rättigheter under det dryga decennium som lagen varit i kraft.²³⁴

Finns det en faktisk möjlighet att kunna söka ersättningen?

För en arbetstagare som ska avvisas är det mest fördelaktiga att arbetsgivaren betalar den obetalda lönen direkt när denna begärs, och vissa fackförbund har varit behjälpliga i att företräda arbetstagare som inte redan varit fackliga medlemmar.²³⁵ Men eftersom dessa arbetstagares utsatthet ofta utnyttjas av arbetsgivare krävs det en möjlighet att rättsligt kunna tillerkännas obetald lön.

Vad gäller själva processen angav man i propositionen till lagen att rätten var tänkt att tillvaratas civilrättsligt genom möjligheten att väcka talan vid domstol eller genom att ansöka om betalningsföreläggande hos Kronofogden.²³⁶ En ansökan hos Kronofogden är dock i praktiken inte ett effektivt rättsmedel, eftersom Kronofogden endast medger anspråk som inte ifrågasatts av den andra parten,²³⁷ och den lagstadgade rätten till tre månaders lön är ämnad just för förhållanden där parterna inte är överens om att lön betalats. Kronofogden kommer alltså hänvisa anspråket till domstol om arbetsgivaren nekar att ersätta anspråket. Vad gäller en civilrättslig prövning i domstol är ett ytterligare hinder risken att en arbetstagare som förlorar tvisten får stå för båda parter rättegångskostnader.

Det finns fyra mål sammanlagt som har prövat löneanspråk enligt *lagen (2013:644) om rätt till lön och annan ersättning för arbete utfört av en utlänning som inte har rätt att vistas i Sverige* sedan lagen trädde i kraft år 2013.²³⁸ I det första målet tvekade domstolen först till att pröva löneanspråket eftersom arbetstagaren inte hade uppehållsrätt.²³⁹ Man var alltså tveksam till anställningsavtalets giltighet p.g.a. arbetstagarens brist på arbetstillstånd. När anspråket dock till sist prövades enligt lag (2013:644) – vars enda syfte är att tillämpas på situationer där uppehållsrätt saknas – avgjordes det till

arbetstagarens fördel.²⁴⁰ Även i det andra avgörandet tillerkändes arbetstagarens rätt till lön.²⁴¹

I det tredje målet där lag (2013:644) prövats fann tingsrätten att arbetstagaren som saknade arbetstillstånd inte var att anse som anställd av det byggföretag som anspråket var riktat mot. Arbetsavtalet hade varit muntligt och arbetstagaren hade utfört byggnadsarbete med företagets arbetskläder, skyddsutrustning och ID06-kort, fått sin arbetsledning av en person som trodde att han var anställd av byggföretaget och hans namn hade ingått på sammanställningarna av arbetad tid i byggnadsprojektet bredvid företagets namn.²⁴² Tingsrätten fann trots detta att han istället var anställd av en underentreprenör som var okänd för arbetstagarna på bygget.²⁴³ Därmed var löneanspråket inte vänt mot rätt part. Han fick därför ingen ersättning för utebliven lön utan förpliktigades istället att ersätta byggföretaget med 81 875 kr jämte ränta för dess rättegångskostnader.²⁴⁴ Domen visar på flera problem. Det första rör domstolens prövning av entreprenörsförhållandet.²⁴⁵ Det andra problemet rör avsaknaden av en lagstadgad presumtion för att anställningen finns hos den huvudentreprenör där man arbetar. Istället innehåller lag (2013:644) en skyldighet för den som anlitat en underentreprenör att betala ut underentreprenörens obetalda löner, men bara om man inte vidtagit kontrollåtgärder och varken insåg eller hade skälig anledning att anta att underentreprenören anställt personer som saknade rätt att vistas i Sverige.²⁴⁶ Det är oklart varför detta inte behandlades i målet.

Det fjärde målet avgjordes nyligen genom en tredskodom.²⁴⁷ En kvinna som saknade arbetstillstånd utförde städarbete hos en känd politiker och efter att ett larm utlösts av misstag gjorde polisen en kontroll och kvinnan togs i förvar. Hon fick därför inte sin lön, och städbolaget nekade till fackets krav att betala ut denna.²⁴⁸ Med fackligt stöd väcktes talan enligt lag (2013:644) och målet avgjordes drygt två år senare till arbetstagarens fördel: bolaget förpliktades slutligen att betala hennes lön och ersätta hennes rättegångskostnader.²⁴⁹

I praktiken kräver en ansökan hjälp av ett rättsligt ombud i Sverige. Därför är en förutsättning för att kunna ansöka att arbetstagaren inte har utvisats innan en ansökan kunnat lämnas in. Det innebär att tillgången till rättshjälp och möjligheten att inte utvisas innan man kunnat framställa ett anspråk är avgörande faktorer för att kunna få sin rätt enligt lag (2013:644) tillgodosedd.

Vad gäller tillgången till rättshjälp finns begränsningar för medborgare från andra länder.²⁵⁰ Det är alltså inte säkert att man beviljas rättshjälp.

Vad gäller tidsramen – möjligheten att inte utvisas innan man har haft kontakt med ett ombud för att först söka rättshjälp och sedan få ombudets hjälp att lämna in ansökan till domstolen – finns det en lagreglerad möjlighet att beviljas ett tidsbegränsat uppehållstillstånd om man redan har ansökt om ersättning för obetald lön.²⁵¹ Att ett sådant förlängt uppehållstillstånd beviljas förutsätter dock att man redan tidigare beviljats ett annat tidsbegränsat uppehållstillstånd: för att samarbeta i en förundersökning om brott.²⁵² Alltså förutsätter tillämpningen av lag (2013:644), som avser en civilrättslig process, att en förundersökning

om brott inletts och att förundersökningsledaren ansökt om, och arbetstagaren beviljats, ett tidsbegränsat uppehållstillstånd för att medverka i förundersökningen. När ett sådant beviljats för brottsutredningen kan man parallellt ansöka om utebliven lön enligt lag (2013:644) i en civilrättslig process.

Enligt Migrationsverkets statistik har fem individer totalt ansökt om förlängt tidsbegränsat uppehållstillstånd i relation till en redan inlämnad ansökan om obetald lön enligt lag (2013:644).²⁵³

Sammanfattningsvis finns det begränsade möjligheter att kunna använda sig av lag (2013:644) innan arbetstagare utan arbetstillstånd avvisas från Sverige. Orsakerna är att man oftast inte informeras om möjligheten; en förundersökning om brott måste ha inletts i vilket man samarbetar innan man avvisas från Sverige; och om man får tidsbegränsat uppehållstillstånd har man begränsade möjligheter att få rättshjälp för att ansöka om och driva målet i en civilrättslig process. Till slut tillkommer också risken att ansvara för arbetsgivarens rättsliga kostnader om man förlorar det civilrättsliga målet.

Det svenska systemet är inte utformat för att i praktiken möjliggöra för utsatta arbetstagare att kunna få tillbaka obetald lön, varken genom den straffrättsliga eller den civilrättsliga processen. Detta strider mot Sveriges förpliktelser enligt Sanktionsdirektivet²⁵⁴ och Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna, som kräver ett effektivt rättsmedel för rättigheter,²⁵⁵ här som en lönefordran som omfattas av rätten till egendomsskydd.²⁵⁶ Sanktionsdirektivets syfte att bekämpa användningen av illegal arbetskraft motverkas också när det är kostnadseffektivt att anställa arbetstagare som inte har arbetstillstånd eftersom deras rättsliga anspråk på inestående lön har begränsade utsikter att lyckas.

Sverige har alltså två betydande ouppfyllda skyldigheter enligt Sanktionsdirektivet: att ge fullständig information om möjligheten att söka obetald lön till arbetstagare utan arbetstillstånd som ska avvisas och att införa en mekanism som ger faktisk tillgång till ett effektivt förfarande genom vilket de kan framställa krav på obetald lön och erhålla verkställighet.

4. REDOVISNING AV KORTARE INTERVJUSTUDIE

Intervjuer har genomförts med åklagare, polisutredare och regionkoordinatorer som arbetat med de ärenden där man väckt åtal.²⁵⁷ Två intervjuer har också genomförts med poliser som har centrala funktioner i arbetet att bekämpa arbetskraftsexploatering. Syftet har varit att få en översiktlig bild av de situationer kopplade till arbetskraftsexploatering som dessa arbetsgrupper möter, och de särskilda svårigheter som de själva identifierar vad gäller lagföring och möjligheterna att ge stöd till brottsoffer på området.

Resultaten presenteras nedan i samlad form för varje grupp.

4.1. POLISER SOM UTREDER ARBETSKRAFTSEXPLOATERING

Frågorna som ställdes till poliserna var om deras erfarenheter av ärenden som rör arbetskraftsexploatering, varifrån ärendena kommer, vad som skiljer denna brottslighet från andra former av människohandel och människoexploatering, vad de identifierar som särskilda svårigheter att utreda ärenden om arbetskraftsexploatering, och hur processen skulle kunna stärkas.

De flesta poliser uppger att majoriteten av ärendena de möter anmäls av Migrationsverket. Några anger att vissa ärenden kommer från arbetstagarna själva, från ett visst fackförbund,²⁵⁸ från arbetsplatsinspektionerna, och från regionkoordinatorerna.

Poliserna beskriver att ärenden som rör arbetskraftsexploatering skiljer sig från andra exploateringsärenden, t.ex. sexuell exploatering och exploatering i tiggeri, genom att verksamheten i vilket man exploaterar är laglig, medan exploateringen är dold. Exploateringen kan alltså ske inom annan laglig verksamhet, vilket gör den svårare att identifiera. Verksamheten är ofta komplex, med olika företagskonstellationer, underentreprenörer, utstationerade arbetstagare, och med arbetsrättsliga implikationer. Det mesta ser lagligt ut på pappret med utbetalda löner och ifyllda liggare.

Poliserna beskriver att de ofta mött följande situationer i relation till misstänkt arbetskraftsexploatering: handel med arbetstillstånd, obetalda löner, utstationering, och underentreprenadavtal.

Vad gäller arbetsplatsinspektionerna anger flera av poliserna att man av ett antal skäl inte kan förvänta sig att många exploateringsärenden genereras från dessa. Inspektionerna föregås t.ex. inte av den spaning eller kartläggning som krävs för att effektivt kunna samla in bevisning som kan användas i ett brottmål. Arbetstagarna är också måna om att behålla sitt arbetstillstånd, som är knutet till arbetsgivaren, och är beroende av lönen. Det finns därför risker med att berätta för myndigheterna

om den faktiska situationen och, i förlängningen, med att medverka i en brottsutredning.

De särskilda svårigheterna med att utreda arbetskraftsexploatering utgörs av flera faktorer. Alla poliser pekade på de särskilda svårigheterna att styrka förhållandena i dessa fall, särskilt det som sker i ett slutet rum. Utredningarna kräver omfattande resurser för att kunna dokumentera arbetsförhållandena under en längre tid. I de fall man endast kan arbeta reaktivt är det svårt att i efterhand samla in information. Det föreligger ofta komplexa ekonomiska och företagsförhållanden, men rörande de utsatta arbetstagarna finns ofta inga transaktioner som går att följa, eller skriftliga avtal som upprättats. Utländska ekonomiska förhållanden är också ofta svåra att utreda, som påstådda löneutbetalningar eller betalningar av arbetstillstånd i utlandet. När arbetstagaren har rest till hemlandet försvåras också samarbetet.

Några poliser pekade på att människoexploateringsbrottets låga minimistraff innebar att man inte kan använda sig av nödvändiga tvångsmedel, vilket försvårar bevisinsamlingen. Vad gäller särskilda utredningsmetoder för denna brottslighet uttryckte flera poliser att det fanns låg kompetens och att man inte visste hur man bäst skulle utreda ärendena. Man pekade också på behovet av tydliga riktlinjer för vad som är straffbart och inte, t.ex. avseende löner. Vissa menade att om en polisanmälan endast rör obetald lön så faller det inte inom brottet människoexploatering utan är en civilrättslig fråga. Flera angav att de flesta anmälningar inte utreds eller att förundersökningarna snabbt läggs ned.

4.2. ÅKLAGARE I MÅLEN

Frågorna som ställdes till åklagarna rörde ärendenas ursprung, vad de identifierar som särskilda svårigheter att utreda ärenden om arbetskraftsexploatering, om det finns särskilda svårigheter i samband med rättsprocessen, och hur deras arbete i ärenden om arbetskraftsexploatering skulle kunna stärkas.

Enligt åklagarna anmäldes de sju ärendena för arbetskraftsexploatering som lett till åtal av arbetstagarna själva, antingen till polisen eller genom Migrationsverket. Alla åklagare beskrev att brottsutredningar om arbetskraftsexploatering är mer komplexa än utredningar om människohandel för t.ex. sexuell exploatering och tiggeri. Det finns ofta invecklade ekonomiska, bolags- och arbetsrättsliga förhållanden som är svåra att utreda, särskilt i efterhand.

Det kan vara svårt att fastställa hur mycket lön en arbetstagare faktiskt fått, då man ofta använder kontanter; ibland saknas skriftliga anställningsavtal. En ytterligare svårighet rör internationella förhållanden, t.ex. om

villkoren för utstationerade följts i hemlandet, eller om en viss betalning skett utomlands, då kvitton ofta saknas.

Vissa åklagare uttryckte en önskan om samarbete med Ekobrottsmyndighetens åklagare i utredningen av dessa mål. Andra hänvisade till Finlands goda erfarenheter av att Arbetarskyddsmyndigheten har en betydande roll i rättsprocessen, både inför beslut om nedläggning av förundersökning, beslut om åtal och under huvudförhandlingen.²⁵⁹ Arbetarskyddsmyndigheten skriver bl.a. utlåtanden och har även en konsultativ roll under huvudförhandlingen. Detta skulle göra bedömningen av vad som utgör uppenbart orimliga arbetsvillkor mer likformig.

En ytterligare svårighet att utreda misstänkt människoexploatering utgörs av att ärenden ibland lottats över sent av polisen till åklagare, och att det inte har varit klart att det är åklagare från Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet (RIO) som utreder brottet.²⁶⁰ Det innebär att de åklagare som har erfarenhet av att utreda människohandel kan få ärendena i ett sent skede, vilket kan försvåra utredningen. Det ansågs ha påverkat den bevisning som kunde presenteras i vissa av de sju mål som granskats i denna studie.

De svårigheter i rättsprocessen som nämndes relaterade bl.a. till målens omfattning. Det är en utmaning att bringa klarhet i mycket omfattande och komplext material med många målsäganden, vilket försvåras ytterligare när tolkar används.

4.3. REGIONKOORDINATORERNA MOT PROSTITUTION OCH MÄNNISKOHANDEL²⁶¹

Frågorna som ställdes till regionkoordinatorerna gällde deras erfarenheter av ärenden som rör arbetskraftsexploatering, hur de kommer i kontakt med potentiella offer för arbetskraftsexploatering, om de gett bistånd och i så fall vilken typ av bistånd, om ärendena lett till åtal, och vilka behov de ser.

Regionkoordinatorerna beskrev att de kommer i kontakt med många potentiella offer för arbetskraftsexploatering. De får berättat om omfattande handel med arbetstillstånd vilket leder till stora skulder till arbetsgivaren eller långivare i hemlandet. Ett arbetstillstånd för säsongsarbete kan kosta 80 000 baht (ca 26 000 kr). Utnyttjande i samband med utstationering förekommer. Man står ofta i ett starkt beroendeförhållande till arbetsgivaren. De beskrev även att det är lättare att se brottsutsattheten för personer som utnyttjas i prostitution eller tiggeri och att färre personer som utsatts för arbetskraftsexploatering därför identifieras som potentiella brottsoffer. Detta påverkar också bedömningen om behovet av skydd och stöd.

Regionkoordinatorernas deltagande i de myndighetsgemensamma arbetsplatsinspektionerna varierade mycket. I vissa regioner deltog de i många av inspektionerna, medan de i en region sällan deltog. Många av dem efterfrågade ett starkare exploateringsperspektiv för inspektionerna, t.ex. när man väljer i vilka branscher man gör inspektionerna, hur inspektionerna genomförs på plats och i relation till

förvarsbeslut så att det finns möjlighet till senare kontakt. Vissa upplevde att potentiella brottsoffer snabbt utvisades efter förvarstagande.

Flera regionkoordinatorer beskrev att det är svårt att identifiera potentiella brottsoffer vid inspektionerna eftersom det är en spänd situation och arbetstagarna inte kan förväntas berätta vid det enda tillfället om de verkliga arbetsförhållandena.

Den typ av stöd som oftast ges till potentiella offer för arbetskraftsexploatering som önskar kontakt är rådgivning om rättigheter och om den eventuella juridiska processen. De flesta önskar vara kvar i Sverige för att arbeta då de har stora skulder och/eller en försörjningsbörda. Vissa regionkoordinatorer har gett skydd och stöd i samband med förundersökning, samt psykosocialt stöd och hjälp i kontakter med sjukvård och olika myndigheter. Arbetstagarna har ofta medicinska behov. Vad gäller identifierade boenden för män så finns sådana platser endast i vissa delar av Sverige och flera regionkoordinatorer nämnde behovet av fler skyddade boenden.

Den nationella skydds- och stödprocessen förutsätter att en förundersökning inletts och att arbetstagaren fått ett tidsbegränsat uppehållstillstånd, vilket gör det problematiskt för de utsatta personerna att kunna få hjälp och stöd när få förundersökningar inleds.

För många arbetstagare är det viktigaste att få ut sin lön. Regionkoordinatorerna beskrev att de själva har svårt att avgöra vad som är straffbart eller inte och att tydligare riktlinjer behövs. Deras anmälningar om arbetskraftsexploatering skrivs ofta om till andra brott, som bedrägeri eller misshandel. Regionkoordinatorernas erfarenhet är att få brottsanmälningar upprättas och att eventuella förundersökningar ofta läggs ner utan några eller få utredningsåtgärder.

SLUTLIGA KOMMENTARER

Både poliserna och regionkoordinatorerna mot prostitution och människohandel har kommit i kontakt med många arbetstagare som utsatts för missförhållanden på arbetet, t.ex. handel med arbetstillstånd, obetalda löner, i relation till utstationering, och vid underentreprenadavtal. Dock berättar potentiella brottsoffer som påträffas vid arbetsplatsinspektioner sällan om missförhållanden. De är ofta beroende av arbetet då de har en tung försörjningsbörda och står i starkt beroendeförhållande till arbetsgivaren. Det finns också få anledningar för arbetstagare utan arbetstillstånd att samarbeta med myndigheterna i en brottsutredning då det finns begränsade möjligheter att få stanna i Sverige för att arbeta och att få tillbaka obetald lön. I de sju fall som behandlas i denna rapport där åtal väcktes för arbetskraftsexploatering hade målsägarna kontaktat myndigheterna; det skedde alltså inte i relation till en arbetsplatsinspektion.

Både poliserna och regionkoordinatorerna uttryckte att de önskade tydligare riktlinjer om vilka arbetsmissförhållanden som är straffbara. När arbetstagare kontaktar polisen i efterhand, i regel p.g.a. obetalda löner, bedömer poliserna det ofta som en civilrättslig fråga, inte att det är misstänkt människoexploatering. Vad gäller civilrättsliga medel har i några fall vissa fack kontaktat arbetsgivare som inte betalat löner till arbetstagare utan arbetstillstånd och informerat om att lag (2013:644) innebär att även arbetstagare utan arbetstillstånd har rätt till lön för sitt arbete. I fyra fall prövades lag (2013:644) i domstol. Riskerna att söka ersättning i en civilrättslig process tydliggjordes då arbetstagaren i ett av fallen blev skyldig att betala för motpartens rättegångskostnader då domstolen fann att hen istället arbetat för en underentreprenör. I inget av de fallen visste arbetstagarna om sina rättigheter enligt lag (2013:644) när de sökte rättslig hjälp. Skyldigheterna enligt EU:s sanktionsdirektiv att informera arbetstagare utan arbetstillstånd om möjligheten att söka ersättning för obetald lön och att erbjuda en förenklad process uppfylls inte av Sverige, då den förenklade processen saknas och arbetstagarna inte informeras om bl.a. presumtionen att de arbetat heltid tre månader.

Poliserna och åklagarna beskriver att arbetskraftsexploatering är särskilt komplicerad att utreda eftersom den sker inom annan laglig verksamhet med komplexa ekonomiska, bolags- och arbetsrättsliga förhållanden. Det förekommer också ofta muntliga överenskommelser, omfattande kontanthantering och internationella transaktioner som är svåra att följa och som försvårar utredningen av brott. Utredningsstöd vad gäller de bolags- och arbetsrättsliga förhållandena skulle kunna styrka utredningarna. Omfattande utredningsresurser krävs för varje ärende och när det finns begränsade resurser så kan, enligt några poliser, det låga minimistraffet för människoexploatering påverka utredningarna. Att få döms för brotten kan också inverka på utredningarna och på beslut om att väcka åtal för arbetskraftsexploatering.

REFERENSLISTA

TRAKTAT OCH ÖVRIGA INTERNATIONELLA ÅTAGANDEN

- Forced Labour Convention, 1930 (No. 29) C029 (ILO:s tvångsarbetskonvention [1930])
- Europeiska konventionen till skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, 1950, ETS nr 001 (Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna)
- The United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, 2237 UNTS 319 (FN:s Palermoprotokoll)
- Council of Europe Convention on Action Against Trafficking in Human Beings, CETS 197 (2005 års europeiska människohandelskonvention)
- Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/52/EG av den 18 juni 2009 om minimistandarder för sanktioner och åtgärder mot arbetsgivare för tredjelandsmedborgare som vistas olagligt (sanktionsdirektivet)
- Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU av den 5 april 2011 om förebyggande och bekämpande av människohandel, om skydd av dess offer och om ersättning av rådets rambeslut 2002/629/RIF (EU:s människohandelsdirektiv 2011)
- Protocol of 2014 to the Forced Labour Convention 1930 (2014 års protokoll till tvångsarbetskonventionen) P029

RIKSDAGSTRYCK

- Dir. 2021:74, *En nationell delegation mot arbetslivskriminalitet*
- Ds 2008:7, *Människohandel för arbetskraftsexploatering m.m.*
- Ds 2022:13, *Ett utökat informationsutbyte*
- SOU 2000:14, *Adressat okänd – om hemlöshetens bakgrund, orsaker och dynamik*
- SOU 2016:70, *Ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel och annat utnyttjande av utsatta personer*
- SOU 2016:91, *Stärkt ställning för arbetskraftsinvandrare på arbetsmarknaden*
- SOU 2021:5, *Ett förbättrat system för arbetskraftsinvandring*
- SOU 2021:61, *Utvisning på grund av brott – ett skärpt regelverk*
- SOU 2021:88, *Ett förbättrat system mot arbetskraftsexploatering*
- SOU 2022:36, *Arbetslivskriminalitet - en definition, en inledande bedömning av omfattningen, lärdomar från Norge*

- SOU 2023:8, *Arbetslivskriminalitet - arbetet i Sverige, en bedömning av omfattningen, lärdomar från Danmark och Finland*
- SOU 2024:14, *Arbetslivskriminalitet – myndighetssamverkan, en gemensam tipsfunktion, lärdomar från Belgien och gränsöverskridande arbete*
- Regeringen, *Riksrevisionens rapport om statens insatser mot exploatering av arbetskraft*, Skr. 2020/21:169
- Remissvar (Arbetsdomstolen) till betänkandet *Ett förbättrat system mot arbetskraftsexploatering* (SOU 2021:88) (2022-02-08, Dnr 60/2021)
- Prop. 2001/02:124, *Straffansvaret för människohandel*
- Prop. 2009/10:152, *Förstärkt straffrättsligt skydd mot människohandel*
- Prop. 2012/13:125, *Genomförande av direktivet om sanktioner mot arbetsgivare*
- Prop. 2012/13:143, *Effektivare sanktioner för arbetsmiljö- och arbetstidsreglerna*
- Prop. 2017/18:123, *Det straffrättsliga skyddet mot människohandel och människoexploatering*
- Prop. 2021/22:134, *Skärpta och förbättrade regler om arbetskraftsinvandring*
- Prop. 2021/22:284, *Ett höjt försörjningskrav för arbetskraftsinvandrare*

RÄTTSLIGA AVGÖRANDE

Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna

- *Anheuser-Busch Inc. v. Portugal*, ansökn. nr 73049/01 (Domstolen i plenum, 2007-01-11)
- *Van der Musselle mot Belgien*, ansökn. nr 8919/80 (1983-11-23)
- *Rantsev mot Cypern och Ryssland*, ansökn. nr 25965/04 (2010-01-07)
- *Chowdury mot Grekland*, ansökn. nr 21884/15 (2017-03-30)
- *Anželika Šimaitienė v. Lithuania*, ansökn. nr 36093/13 (2020-04-21)
- *Zoletic och andra mot Azerbajjan*, ansökn. nr 20116/12 (2021-10-07)

Svenska domstolar

- NJA 2017 s. 189
- Högsta domstolens dom (2022-02-15) i mål B 1770-21, s. 5 (NJA 2022 s 23).
- Göta hovrätts dom (2018-04-26) i mål B 3378-17
- Göta hovrätts dom (2021-02-19) i mål nr B 4056-19
- Hovrätten för Västra Sveriges dom (2020-12-09) i mål nr B 3677-20
- Svea hovrätts dom (2022-12-02) i mål nr T 7430-21
- Svea hovrätts dom (2024-01-17) i mål nr B 6941-22
- Svea hovrätts dom (2024-02-07) i mål nr B 1447-23
- Attunda tingsrätts dom (2023-01-04) i mål nr B

- 4876-20
- Attunda tingsrätt dom (2023-02-17) i mål nr T 2841-21
  - Göteborg tingsrätts dom (2023-09-07) i mål nr B 8170-22
  - Göteborgs tingsrätts dom (2023-10-24) i mål nr B 13845-22
  - Nacka tingsrätts dom (2022-05-05) i mål B 6903-18
  - Norrköpings tingsrätts dom (2019-12-05) i mål nr B 198-19
  - Solna tingsrätts dom (2010-06-17) i mål B 421-08
  - Solna tingsrätts dom (2021-05-07) i mål nr T 7211-19
  - Södertälje tingsrätts dom (2023-09-29) i mål nr B 1351-20
  - Södertörns tingsrätts dom (2019-10-14) mål nr T 10750-18
  - Värmlands tingsrätts dom (2020-05-26) i mål nr B 853-20
  - Växjö tingsrätts dom (2018-12-19) i mål B 2083-17

BÖCKER OCH TIDSKRIFTSARTIKLAR

- Barnard, C. & Butlin, S. "Where Criminal Law Meets Labour Law: The Effectiveness of Criminal Sanctions to Enforce Labour Rights", i: Bogg, Alan et al. (red.) *Criminality at Work* (Oxford Univ. Press, 2020)
- Bäcklund et al., *Brottsbalken: En kommentar*
- Herzfeld Olsson, P., Ahlberg, K., Bruun, N. & Sjödin, E., "Aktuella utmaningar för svensk arbetsrätt", 3 *Juridisk tidskrift* (JT) (2019-20)
- Herzfeld Olsson, Petra, "Konsten att inkludera arbetskraftsmigranter i den svenska arbetsrättsliga modellen", 3 *JT* (2019/20) 638-670
- Schoultz, I., Spanger, M., Jokinen, A. et al., "Constructions of migrant victims of labour exploitation in Nordic court cases", *International Review of Victimology* (2023) 1-21
- Selberg, N. & Sonnsjö Andersson, A., "Legalisera inte handel med anställningsavtal", *Lag & avtal* 2022-04-30
- Sjödin, Erik, "Arbetsmarknadens skuggsida – rättsföljder vid för låga löner", 3 *JT* (2019-20), 671-695
- Sjödin, Erik, "Människoexploatering – en analys av ett straffbuds förhållande till regleringen av arbetsmarknaden", 3 *Juridisk tidskrift* (2019-20), 696-716
- Sonnsjö Andersson, Anna, "Straffbar exploatering i arbete? Arbetet i restaurangen NJA 2022 s. 23", *Juridisk tidskrift* 2022-23, 604-18
- Torp, Elinor, *Vi, skuggorna: Ett Sverige du inte känner till* (Leopard förslag, 2019)
- 2007, Report III (Part 1B), *General Survey concerning the Forced Labour Convention, 1930 (No. 29), and the Abolition of Forced Labour Convention, 1957 (No. 105)*
- Johansson, Märta, *Människohandel och människoexploatering på den svenska arbetsmarknaden: En översikt* (Östersjöstaternas råd, 2020)
- Polismyndigheten, *Lägesrapport 21: Människohandel för sexuella och andra ändamål* (2019). Insatser som regelverket för arbetskraftsinvandring avgränsades av utrymmesskal bort.
- Regeringen, *Nationell strategi mot arbetslivskriminalitet*, Dnr A2022/00996
- Regeringen, *Uppdrag att inrätta regionala center mot arbetslivskriminalitet och om varaktig myndighetssamverkan*, Dnr A2022/00333
- *Rettsavgjørelser om menneskehandel: Oversikt fra Koordineringsenheten mot menneskehandel* (2023), hämtat den 2023-10-27 från www.politiet.no/globalassets/rad-og-veiledning/menneskehandel/rettsavgjorelser-om-menneskehandel.pdf
- Riksrevisionsverket, RiR 2020:27, *Statens insatser mot exploatering av arbetskraft – regelverk, kontroller samt information och stöd till de drabbade*
- Vogiazides, L. och Hedberg, C., *Människohandel för tvångsarbete och exploatering av arbetskraft i Sverige: Exempel från restaurang- och bärbranscherna* (ADSTRINGO, 2014)

ÖVRIGA PUBLIKATIONER

- *Arbetet* (2023-04-26), "[...] får ersättning för människoexploatering efter 4,5 år: 'Jag är så glad'"
- Arbetsmiljöverket, *Delredovisning av regeringsuppdrag*, 2022/010983
- Bygghandelskommissionen, *Från svart till vitt* (2022)
- International Labour Conference, 96th Session,

SLUTNOTER

1 Begreppet *arbetskraftsexploatering* omfattar här exploatering av arbetstagare. I Riksrevisionens granskning av statens insatser mot arbetskraftsexploatering definierades det som "utnyttjande av arbetskraft genom till exempel mycket låga löner, orimligt långa arbetstider och dålig arbetsmiljö". RiR 2020:27, *Statens insatser mot exploatering av arbetskraft – regelverk, kontroller samt information och stöd till de drabbade*, s. 9.

2 Se t.ex. Torp, Elinor, *Vi, skuggorna: Ett Sverige du inte känner till* (Leopard förslag, 2019), Herzfeld Olsson, P., Ahlberg, K., Bruun, N. & Sjödin, E., "Aktuella utmaningar för svensk arbetsrätt", 3 *Juridisk tidskrift (JT)* (2019-20) och Herzfeld Olsson, Petra, "Konsten att inkludera arbetskraftsmigranter i den svenska arbetsrättsliga modellen", 3 *JT* (2019/20) 638-670. Se även flera icke-statliga initiativ, inom t.ex. byggbranschen (Fair play osv. [se Bygghandelskommisionens slutrapport Från svart till vitt 2022]). Problemen identifierades dock även tidigare; se t.ex. betänkandet *Människohandel för arbetskraftsexploatering m.m.* (Ds 2008:7) och betänkandet *Stärkt ställning för arbetskraftsinvandrare på arbetsmarknaden* (SOU 2016:91). Se även Vogiazides, L. och Hedberg, C., *Människohandel för tvångsarbete och exploatering av arbetskraft i Sverige: Exempel från restaurang- och bärbranscherna* (ADSTRINGO, 2014).

3 Begreppet *arbetslivskriminalitet* är ett vidare begrepp än *arbetskraftsexploatering* och omfattar brott mot regler i arbetslivet, exempelvis rörande arbetsmiljö, bidrag, skatter och arbetstillstånd. Exploateringen av arbetare utgör en del av arbetslivskriminaliteten. 4 Detta ses ofta som ett av de viktigaste verktygen för att bekämpa arbetslivskriminalitet. Exempelvis genomförde Polisen under 2019, med stöd av 9 kap. 14-16 §§ utlänningslag (2005:716) (UtlL), 2675 inspektioner på arbetsplatser i risksektorer (arbetsplatsinspektioner [API]). Ingen av dessa ledde till att åtal väcktes för människohandel eller människoexploatering. Se även myndighets-samverkan mot arbetslivskriminalitet ("Osund konkurrens"). Ingen av de ca 1900 myndighetsgemensamma kontrollerna ledde till att åtal väcktes för människohandel eller människoexploatering. Lägesrapport 21: *Människohandel för sexuella och andra ändamål* (2019), ss. 38-39. Se Riksrevisionens kritik, RiR 2020:27, ss. 38-48. 5 SFS (2018:601).

6 Insatser som regelverket för arbetskraftsinvandring avgränsades av utrymmesskäl bort. RiR 2020:27, *Statens insatser mot exploatering av arbetskraft – regelverk, kontroller samt information och stöd till de drabbade*. Se regeringens svar på rapporten, Skr. 2020/21:169 7 För en sammanfattning, se SOU 2023:8, *Arbetslivskriminalitet - arbetet i Sverige, en bedömning av omfattningen, lärdomar från Danmark och Finland*.

8 SOU 2021:5, *Ett förbättrat system för arbetskraftsinvandring*; SOU 2021:88, *Ett förbättrat system mot arbetskraftsexploatering*; Ds 2022:13, *Ett utökat informationsutbyte* (bl.a. förslag att införa en generell sekretessbrytande bestämmelse i 10 kap. OSL).

9 Dir. 2021:74.

10 SOU 2022:36, *Arbetslivskriminalitet - en definition, en inledande bedömning av omfattningen, lärdomar från Norge*; SOU 2023:8; SOU 2024:14, *Arbetslivskriminalitet – myndighetssamverkan, en gemensam tipsfunktion, lärdomar från Belgien och gränsöverskridande arbete*.

11 *Nationell strategi mot arbetslivskriminalitet* (Dnr A2022/00996).

12 *Uppdrag att inrätta regionala center mot arbetslivskriminalitet*

och om varaktig myndighetssamverkan, Dnr A2022/00333. Se även Arbetsmiljöverket, *Delredovisning av regeringsuppdrag, 2022/010983*. Arbete pågår för att utveckla det metodstöd som ska användas i AKC-samarbetet.

13 UtlL 20:12-14. Polismyndigheten anmäler dessa och domstolarna fattar beslut, men flera myndigheter har sedan roller i processen och tydliga rutiner för hur avgiften sedan ska betalas av arbetsgivaren saknas; ingen myndighet ansvarar för att följa upp att avgiften faktiskt betalas av arbetsgivaren. Den särskilda avgiften skulle t.ex. kunna förändras till en sanktionsavgift (på samma sätt som de flesta andra regler på arbetsmiljöområdet är förenade med) som kan överklagas och därmed få den avsedda preventiva funktionen

14 UtlL 20:15-16.

15 Fasta avgifter eller basbelopp har liten effekt på bolag med större omsättning. Verktyg som är mer effektiva då de är anpassade till bolagens omsättning är Arbetsmiljöverkets sanktionsavgift eller företagsbot.

16 Det är för Arbetsmiljöverket att utöva tillsyn över att registreringar sker, om dokumentation osv. och den kan meddela sanktionsavgifter. Se lag (1999:678) om utstationering av arbetstagare.

17 Syftet med utstationering är att underlätta rörligheten för arbetstagare och för företag att kunna erbjuda sina tjänster inom EU. Om en arbetstagare utstationeras till Sverige ska arbetsgivaren registrera denne i Utstationeringsregistret och behöver då inte betala arbetsgivar- och övriga avgifter för dem i Sverige; dessa ska istället betalas i hemlandet. Om ingen uppföljning sker kan arbetsgivaren ange att avgifterna betalas i hemlandet, men sedan inte betala dessa.

18 Se prop. 2021/22:134, *Skärpta och förbättrade regler om arbetskraftsinvandring* och SFS 2022:303; ändringen i UtlL 6:2 trädde i kraft 1 juni 2022. Se även prop. 2021/22:284, *Ett höjt försörjningskrav för arbetskraftsinvandrare* och SFS 2022:1847 som höjde nivån i UtlL 6:2 för arbetstillstånd från försörjning till "god försörjning". Ändringen är tänkt att träda i kraft samtidigt som regeringens förordning som närmare preciserar det höjda försörjningskravet.

19 Se prop. 2021/22:134, *Skärpta och förbättrade regler om arbetskraftsinvandring* och SFS 2022:303; ändringen i UtlL 20:9 trädde i kraft 1 juni 2022. Det var fram tills 1 juni 2022 möjligt att organisera att personer reste in i Sverige på arbetstillstånd som beviljats på falska uppgifter om anställning utan att det föll inom brottet organiserande av människosmuggling eftersom det tillstånd som de reste in på var formellt giltigt även om uppgifterna på vilket det baserades var falska. Se NJA 2017 s. 189. För ett exempel på denna form av bedrägeri, se Diverse-ärendet, avsnitt 3.1.

20 Förslaget i SOU 2021:61 innebar en ändring i UtlL 5:15 och trädde i kraft i juni 2022 (SFS 2022:1015).

21 Se förslag på brottet "olovlig handel med arbetserbjudanden" i SOU 2021:88, s. 257-261. Se även Arbets-domstolens remissvar med förslag på civilrättslig reglering om rätt till viss lön (2022-02-08, Dnr 60/2021) och Selberg, N. & Sonnsjö Andersson, A., "Legalisera inte handel med anställningsavtal", *Lag & avtal* 2022-04-30.

22 Se t.ex. prop. 2012/13:143, *Effektivare sanktioner för arbetsmiljö- och arbetstidsreglerna* där regeringen föreslog att sanktionsavgifter skulle ersätta straffsanktioner för att få ett effektivare

sanktionssystem och starkare incitament till efterlevnad.

23 Se t.ex. Barnard, C. & Butlin, S. "Where Criminal Law Meets Labour Law: The Effectiveness of Criminal Sanctions to Enforce Labour Rights", i: Bogg, Alan et al. (red.) *Criminality at Work* (Oxford Univ. Press, 2020).

24 FN:s Palermoprotokoll art. 5; EU:s människohandelsdirektiv (2011) art. 2; 2005 års europeiska människohandelskonvention (2005) art. 18; Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna, art. 4 och avgöranden som *Rantsev mot Cypern och Ryssland* (2010) § 284 ff, *Chowdury mot Grekland* (2017) § 89 ff. och *Zoletic och andra mot Azerbajjan* (2021) § 185 ff.

25 Delegationen mot arbetslivskriminalitet har föreslagit att det straffrättsliga skyddet mot arbetskraftsexploatering bör ses över. SOU 2023:8, s. 291. För en översikt av människohandelsavgöranden som behandlat tvångsarbete före 2018, se Johansson, Märta, *Människohandel och människoexploatering på den svenska arbetsmarknaden: En översikt* (Östersjöstaternas råd, 2020). 26 Prop. 2017/18:123.

27 SOU 2016:70, *Ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel och annat utnyttjande av utsatta personer*, s. 127-153.

28 Brottsförebyggande rådets statistik för 2018-2022 vad gäller antal personer som dömts i tingsrätten. Se vidare avsnitt 3.1 om de tre åtalen för människohandel för tvångsarbete alt. verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte som är kopplat till arbete (inte tiggeri).

29 Se vidare avsnitt 3.1.

30 Tingsrättsavgörandena är från 2018-2023, medan hovrättsdomar från senast 2024-02-22 har tagits med.

31 Se avsnitt 3.1. Ett 'ärende' innefattar den rättsliga prövningen i alla instanser där det behandlats. Ett av de sju ärendena har prövats av alla instanser: tingsrätten, hovrätten och Högsta domstolen. Ett annat har prövats i tingsrätten och i hovrätten, medan de fem övriga ärendena endast har prövats i tingsrätten. Några av dem har överklagats.

32 Brottet människoexploatering omfattar tre exploateringssyften: tvångsarbete, arbete under uppenbart orimliga villkor och tiggeri. Då fokus i rapporten är arbetskraftsexploatering har åtalen för människoexploatering i tiggeri inte granskats närmare.

33 Regionkoordinatorerna utgör en del av den nationella samordningen mot prostitution och människohandel och är anställda inom socialtjänsten. De koordinerar bl.a. insatserna mellan myndigheter och ger stödande insatser till utsatta personer. Se [Regionkoordinatorer | NSPM \(jamstalldshetsmyndigheten.se\)](https://www.regionkoordinatorer.nspm.se/).

34 SFS 2002:436, 2004:406, 2010:371 och 2018:601.

35 Det otillbörliga medlet är antingen olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet som allvarligt begränsar personens alternativ, eller annat sådant otillbörligt medel om det allvarligt begränsar personens alternativ.

36 Handelsätgårderna är antingen att rekrytera, transportera, överföra, inhysa eller ta emot en person.

37 Det krävs avsiktssuppsåt och räcker alltså inte med insikts- eller likgiltighetsuppsåt.

38 Termen 'exploatera' ersatte 'utnyttja' vid revideringen av människohandelsbrottet 2010; se prop. 2009/10:152 s. 20-21. "Med exploatering av människor avses alltid ett otillbörligt användande. Uttrycket exploatera tydliggör också att det är fråga om att hantera och betrakta offren som handelsvaror. Genom att ersätta rekvisitet "utnyttja" med "exploatera" tydliggörs sålunda straffbestämmelsens tillämpningsområde." A. prop. s. 21. En fristående bedömning av 'exploatering' görs främst i fall som

rör tiggeri. I Göta hovrätts dom (2018-04-26) i mål B 3378-17, s. 40 fann domstolen att det var "exploatering" att ta pengar från annans tiggeri om syftet är att tjäna pengar på det (göra "en inte oansenlig vinst"). I Växjö tingsrätts dom (2018-12-19) i mål B 2083-17, s. 325 fann domstolen följande: "Utredningen utvisar tydligt att [de TT] bedrivit tiggeriverksamheten i vinstsyfte och att [MÅ] på ett otillbörligt sätt använts som en handelsvara. [MÅ] har till dem överlämnat det de tiggat ihop under dagen. Att verksamheten genererat en ansenlig vinst framgår bl.a. av de pengaöverföringar som skett. Det är därmed styrkt att handelsätgårderna skett i syfte att exploatera målsägandena."

39 Ändamålet är antingen att personen ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte.

40 Prop. 2017/18:123, s. 35.

41 Tvångsarbete avskaffades formellt i Sverige först i och med lag (1964:450) om åtgärder vid samhällsfarlig asocialitet. SOU 2000:14, *Adressat okänd – om hemlöshetens bakgrund, orsaker och dynamik*, s. 33.

42 Se Internationella arbetsorganisationens (ILO:s) Tvångsarbetskonvention (1930), artikel 2 samt 2014 års protokoll. Art. 4 i 1950 års Europeiska konvention till skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, ETS nr 001, ska tolkas enligt Tvångsarbetskonventionens definition; se Europadomstolens dom i *Van der Musselle mot Belgien* (1983), § 32.

43 Prop. 2017/18:123, s. 34.

44 International Labour Conference, 96th Session, 2007, Report III (Part 1B), *General Survey concerning the Forced Labour Convention, 1930 (No. 29), and the Abolition of Forced Labour Convention, 1957 (No. 105)*, § 38.

45 Enligt ILC 2007 General Survey §§ 40 ska det t.ex. vara möjligt att avsluta alla typer av anställningar med rimliga uppsägningstider. Se även prop. 2017/18:123, s. 34.

46 Johansson, M., *Människohandel och människoexploatering på den svenska arbetsmarknaden – En översikt* (Östersjöstaternas råd, 2020).

47 Solna tingsrätts dom (2010-06-17) i mål B 421-08.

48 A.a., ss. 39-40.

49 "[T]he Court takes the view that restriction of freedom of movement is not a prerequisite for a situation to be characterised as forced labour or even human trafficking. The relevant form of restriction relates not to the provision of the work itself but rather to certain aspects of the life of the victim of a situation in breach of Article 4 of the Convention, and in particular to a situation of servitude. On this point the Court reiterates its finding that [the Greek] Court adopted a narrow interpretation of the concept of trafficking, relying on elements specific to servitude in order to avoid characterising the applicants' situation as trafficking (...). However, a situation of trafficking may exist in spite of the victim's freedom of movement." § 123.

50 I Nacka tingsrätts dom (2022-05-05) i mål B 6903-18, s. 59 fann domstolen att p.g.a. åtalets utformning behövde man inte göra en helhetsbedömning av om målsägandens arbete och boende präglades av sådan ofrivillighet att arbetet utgjorde tvångsarbete. Man avstod därför från att göra en helhetsbedömning.

51 A.a., s. 76.

52 A.st.

53 *Rettsavgjørelser om menneskehandel: Oversikt fra Koordineringsenheten mot menneskehandel* (2023), s. 8, hämtat den

2023-10-27 från www.politiet.no/globalassets/rad-og-veiledning/menneskehandel/rettsavgjorelser-om-menneskehandel.pdf.

54 Se statistik från 2000-2020 som jämför de nordiska domstolarnas prövningar i Schoultz, I., Spanger, M., Jokinen, A. et al., "Constructions of migrant victims of labour exploitation in Nordic court cases", *International Review of Victimology* (2023) 1-21, 6.

55 Bäcklund et al., *Brottsbalken: En kommentar*, BrB 4:4.

56 Det krävs ett orsakssamband mellan hotet om att lämna det menliga meddelandet och det fortsatta arbetet samt att arbetsgivaren har ett syfte att få en oskäligen ekonomisk fördel. A.st.

57 Bäcklund et al., *Brottsbalken: En kommentar*, BrB 4:4.

58 Det otillbörliga medlet är antingen olaga tvång, vilseledande eller utnyttjande av någons beroendeställning, skyddslöshet eller svåra situation.

59 Verksamheten i vilket personen exploateras är antingen tvångsarbete, arbete under uppenbart orimliga villkor eller tiggeri.

60 2014 års människohandelsutredning hade föreslagit ett nytt brott, *otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan och grovt otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan*. Regeringen ansåg dock då att brottet människoexploatering skulle komma att omfatta de i praktiken straffvärda fallen av också ekonomiska utnyttjanden. Prop. 2017/18:123, s. 54.

61 Bygghandelskommissionen har föreslagit en kriminalisering av arbetskraftsexploatering som inte kräver att ett otillbörligt medel använts. Se Bygghandelskommissionens slutrapport *Från svart till vitt* (2022) sid. 11. Kommissionen föreslog även att straffbelägga att träffa avtal med arbetare om återbetalning eller kvittning av lön och andra ersättningar. A.st. Detta liknar Norges kriminalisering av lönnstyveri (lönestöld); se Straffeloven, §§ 395-396. Bestämmelsen trädde i kraft den 1 januari 2022. Utredningen om arbetskraftsinvandring föreslog likaså i ett delbetänkande att utforma ett nytt brott: 'exploatering av utländsk arbetskraft'. SOU 2021:88, s. 253 ff.

62 SOU 2021:88, s. 253 ff.

63 Prop. 2017/18:123 s. 42.

64 Prop. 2001/02:124 s. 24; prop. 2009/10:152 s. 15

65 Prop. 2017/18:123, s. 59.

66 A.a., s. 43.

67 A.st.

68 För en förtjänstfull analys av HD:s dom (2022-02-15) i mål B 1770-21, se Sonnsjö Andersson, Anna, "Straffbar exploatering i arbete? Arbetet i restaurangen NJA 2022 s. 23", *Juridisk tidskrift* 2022-23, 604-18.

69 Högsta domstolens dom (2022-02-15) i mål B 1770-21, s. 5 (NJA 2022 s 23).

70 A.a., s. 5-6.

71 Prop. 2017/18:123 s. 43.

72 Högsta domstolens dom (2022-02-15) i mål B 1770-21, s. 8.

73 "Exploatering av en person utgör alltid en mer eller mindre omfattande kränkning av den utsattes personliga integritet. [...] Straffskalan bör vara så pass vid att den tar höjd för de mest allvarliga exploateringsfallen, samtidigt som den ger utrymme för rimliga straffvärdebedömningar i de fall kränkningen av offrets frihet och frid har varit mer begränsad." Prop. 2017/18:123 s. 47.

74 Högsta domstolens dom (2022-02-15) i mål B 1770-21, s. 8.

75 Denna tolkning går utanför orden i lagtextens ordinära betydelse, eftersom exploateringen enligt lagtexten följer på tvånget; det är genom tvånget som exploateringen kunde ske (en kausal relation). Det är därför mindre övertygande att resonera att användande av tvång kan göra att ett efterföljande utnyttjande

övergår till att vara exploatering. Det är ett bättre resonemang att användandet av ett otillbörligt medel för att utnyttja någon på ett visst sätt (genom t.ex. arbetsvillkor som är uppenbart orimliga) i sig är integritetskränkande.

76 Begreppet används i Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/52/EG av den 18 juni 2009 om minimistandarder för sanktioner och åtgärder mot arbetsgivare för tredjelandsmedborgare som vistas olagligt (sanktionsdirektivet).

77 Prop. 2017/18:123, s. 47.

78 A.st.

79 A.st.

80 A.st. "Straffskalan bör vara så pass vid att den tar höjd för de mest allvarliga exploateringsfallen, samtidigt som den ger utrymme för rimliga straffvärdebedömningar i de fall kränkningen av offrets frihet och frid har varit mer begränsad."

81 Prop. 2017/18:123, s. 60

82 Brottsförebyggande rådets statistik för 2018-2022 anger antal personer som dömts till ansvar i ett tingsrättsavgörande. Statistiken anger inte om domarna överklagats och fastställts eller ogillats i högre instans. Statistiken visar inte heller vilken form av människohandel personerna dömts till ansvar för.

83 Sökningar i databasen JUNO (2023-10-10) visar att åtal för människohandel för tvångsarbete eller verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte som är kopplat till arbete (inte tiggeri) endast väckts i tre fall; alla tre ogillades. Ingen dömdes således för arbetskraftsexploatering under rubriceringen människohandel.

84 BRÅ:s statistik anger inte närmare vilken form av exploatering anmälan avser.

85 Studien omfattar de mål där åtal väckts och dom fallit mellan 2018-07-01 och 2024-01-17. Minst två åtal har väckts i mål där huvudförhandling inte ännu skett/dom inte avkunnats; dessa behandlas inte i rapporten. Två mål (2022) har avskrivits där åklagaren beslutade att inte väcka åtal; dessa räknas inte in i de 17 fallen.

86 I tre mål friade tingsrätten. Åtta personer dömdes till ansvar för människoexploatering för tiggeri.

87 Ärende 1. Norrköpings tingsrätts dom (2019-12-05) i mål nr B 198-19; Göta hovrätts dom (2021-02-19) i mål nr B 4056-19; Högsta domstolens dom (2022-02-15) i mål nr B 1770-21 (NJA 2022 s 23). Ärende 2. Värmlands tingsrätts dom (2020-05-26) i mål nr B 853-20; Hovrätten för Västra Sveriges dom (2020-12-09) i mål nr B 3677-20. Ärende 3. Nacka tingsrätts dom (2022-05-05) i mål nr B 6903-18; Svea hovrätts dom (2024-01-17) i mål nr B 6941-22. Ärende 4. Attunda tingsrätts dom (2023-01-04) i mål nr B 4876-20; Svea hovrätts dom (2024-02-07) i mål nr B 1447-23. Ärende 5. Göteborg tingsrätts dom (2023-09-07) i mål nr B 8170-22. Ärende 6. Södertälje tingsrätts dom (2023-09-29) i mål nr B 1351-20. Ärende 7. Göteborgs tingsrätts dom (2023-10-24) i mål nr B 13845-22.

88 Ärende 1 (Restaurangärende 1) och 5 (Au pair-ärende 2).

89 Ärende 3 (Nagelsalongsärendet) och 6 (Diverse-ärendet).

90 Ärende 2 (Restaurangärende 2) och 7 (Städbolagsärendet).

91 Norrköpings tingsrätts dom (2019-12-05) i mål nr B 198-19; Göta hovrätts dom (2021-02-19) i mål nr B 4056-19; Högsta domstolens dom (2022-02-15) i mål nr B 1770-21 (NJA 2022 s 23).

92 Boendet för studenter var endast tillgängligt för henne, inte för maken.

93 Norrköpings tingsrätts dom (2019-12-05) i mål nr B 198-19, s. 82.

- 94 A.a., s. 96-105.
- 95 A.a., s. 100-106.
- 96 A.a., s. 106-107.
- 97 A.a., s. 89-93.
- 98 Norrköpings tingsrätts dom (2019-12-05) i mål nr B 198-19, s. 107.
- 99 Grunden för att bevilja anspråket var avtalet mellan den tilltalade och målsägandena och inte att brott begåtts. Göta hovrätts dom (2021-02-19) i mål nr B 4056-19, s. 15.
- 100 A.a., s. 6, 15.
- 101 A.a., s. 10-11.
- 102 A.a., s. 14.
- 103 A.a., s. 14-15.
- 104 Eftersom begäran om kränkingsersättning inte lämnades in i tid fick målsägandena inget beslut om denna. Tidningen *Arbetet* (2023-04-26), "[...] får ersättning för människoexploatering efter 4,5 år: 'Jag är så glad'".
- 105 För en bakgrund till Högsta domstolens tolkning av begreppet exploatering, se avsnitt 2.2.2 (ovan).
- 106 Högsta domstolens dom (2022-02-15) i mål nr B 1770-21, s. 11.
- 107 A.st.
- 108 Värmlands tingsrätts dom (2020-05-26) i mål nr B 853-20; Hovrätten för Västra Sveriges dom (2020-12-09) i mål nr B 3677-20.
- 109 Enligt 20 kap 5 § utlänningslagen.
- 110 Enligt 20 kap 12-14 §§ utlänningslagen.
- 111 Den svåra situationen bestod av att hon var "ensam, utan språk- eller samhällskunskaper i Sverige och som olovligt bosatt och arbetande i Sverige". Värmlands tingsrätts dom (2020-05-26) i mål nr B 853-20, s. 23.
- 112 "Det har lämnats olika uppgifter om i vilken utsträckning [målsäganden] har fått lön. Det går inte att få någon klarhet i lörens storlek. Utrett är dock att den lön som hon kan ha fått ligger långt under den i kollektivavtalet fastställda minimilönen på 129 kr/tim. [Målsäganden] har fått andra förmåner från sin arbetsgivare som kan jämföras med lön. Hon har inte betalat för sitt uppehälle i Sverige, utan haft fri bostad, fri kost och fritt internet. Hur mycket detta ska värderas till är oklart. Slutsatsen blir ändå att hon har fått lön och löneförmåner som ligger klart under kollektivavtalets minimilön." A.a. s. 24.
- 113 "Arbetstiden per dag har varit lång, men det är inte utrett att hon alltid har arbetat från öppning till stängning. Såvitt framkommit har hon haft raster och pauser." Värmlands tingsrätts dom (2020-05-26) i mål nr B 853-20, s. 24.
- 114 A.a. s. 25.
- 115 Hovrätten för Västra Sveriges dom (2020-12-09) i mål nr B 3677-20, s. 7.
- 116 A.st
- 117 Nacka tingsrätts dom (2022-05-05) i mål nr B 6903-18; Svea hovrätts dom (2024-01-17) i mål nr B 6941-22.
- 118 25 000 USD motsvarade då ca 212 500 kr (8,5 kr/USD).
- 119 Åtalet rörde händelser som inträffat innan människoexploateringsbrottet trätt i kraft.
- 120 Nacka tingsrätts dom (2022-05-05) i mål nr B 6903-18, s. 55.
- 121 A.a., s. 57.
- 122 A.a., s. 55. Kravet på utsatt belägenhet är högre för människohandelsbrottet än för människoexploateringsbrottet; se prop. 2017/18:123, s. 43.
- 123 Nacka tingsrätts dom (2022-05-05) i mål nr B 6903-18, s. 58.
- 124 A.a., s. 59.
- 125 A.a., s. 58.
- 126 I Restaurang-mål 1.
- 127 Exploateringen kan utgöra bevis för att det fanns ett syfte, men eventuella integritetskränkningar påverkar endast straffmätningen, inte om brottet har begåtts.
- 128 FN:s Palermoprotokoll, 2005 års människohandelskonvention och EU:s människohandelsdirektiv (2011).
- 129 Nacka tingsrätts dom (2022-05-05) i mål nr B 6903-18, s. 61.
- 130 Nacka tingsrätts dom (2022-05-05) i mål nr B 6903-18, s. 70-71.
- 131 A.a., s. 71-72.
- 132 A.a., s. 69, 72.
- 133 Målsägandena hade redan arbetat i nagelsalongen 20 månader när människoexploateringsbrottet trädde i kraft (1 juli 2018). Denna åtalspunkt rörde därför endast de sista sex månaderna av deras arbete där.
- 134 Nacka tingsrätts dom (2022-05-05) i mål nr B 6903-18, s. 77.
- 135 A.st.
- 136 Målsägandena hade arbetat 20 månader i nagelsalongen innan människoexploateringsbrottet trädde i kraft (1 juli 2018). Åtalet för människoexploatering omfattade därför endast de sista sex månaderna av deras arbete där. De sista två av dessa månader hade målsäganden fått kontakt med ett fackförbund och efter fackförbundets kontakt med arbetsgivaren återbetalade målsägandena inte längre del av lönen. Tingsrätten hade då endast fyra månaders arbetsvillkor att granska för att bedöma om villkoren var uppenbart orimliga. Nacka tingsrätts dom (2022-05-05) i mål nr B 6903-18, s. 76-80.
- 137 Nacka tingsrätts dom (2022-05-05) i mål nr B 6903-18, s. 79-80.
- 138 Högsta domstolens dom (2022-02-15) i mål nr B 1770-21, s. 4.
- 139 Nacka tingsrätts dom (2022-05-05) i mål nr B 6903-18, s. 80.
- 140 A.st.
- 141 A.st.
- 142 Nacka tingsrätts dom (2022-05-05) i mål nr B 6903-18, s. 72-76.
- 143 Svea hovrätts dom (2024-01-17) i mål nr B 6941-22.
- 144 Attunda tingsrätts dom (2023-01-04) i mål nr B 4876-20; Svea hovrätts dom (2024-02-07) i mål nr B 1447-23.
- 145 Attunda tingsrätts dom (2023-01-04) i mål nr B 4876-20, s. 7.
- 146 Det är straffbart enligt UtL 20:6, 2 st. för t.ex. en arbetsgivare att lämna oriktiga uppgifter i en ansökan om arbetstillstånd. Detta var dock ingen åtalspunkt i målet.
- 147 Attunda tingsrätts dom (2023-01-04) i mål nr B 4876-20, s. 8.
- 148 A.st.
- 149 Attunda tingsrätts dom (2023-01-04) i mål nr B 4876-20, s. 8.
- 150 A.st.
- 151 Se rekvisitet *utnyttjande av utsatt belägenhet* i brottet människohandel (BrB 4:1a). Det krävs att brottsoffret upplevt att det saknat andra alternativ till att låta sin utsatta belägenhet utnyttjas.
- 152 Attunda tingsrätts dom (2023-01-04) i mål nr B 4876-20, s. 8.
- 153 Här utgick domstolen inte från att den tilltalades uppgifter; den tilltalade hade angett att au pairen inte bodde hos henne längre än 1-2 månader efter det att arbetstillståndet löpt ut.
- 154 Högsta domstolens dom (2022-02-15) i mål nr B 1770-21.
- 155 Högsta domstolens dom (2022-02-15) i mål nr B 1770-21, s. 9.
- 156 A.st.
- 157 Sjödin, Erik, "Människoexploatering – en analys av ett straffbuds förhållande till regleringen av arbetsmarknaden", 3 *Juridisk tidskrift* (2019-20), 696-716, 701.
- 158 Högsta domstolens dom (2022-02-15) i mål nr B 1770-21, s. 10: "Det är tydligt att såväl löftet om lön som behovet av fortsatt boende hade betydelse för [målsägarnas] beslut att arbeta i restaurang."

- 159 Svea hovrätts dom (2024-02-07) i mål nr B 1447-23.
- 160 A.a., s. 4.
- 161 A.st.
- 162 Göteborg tingsrätts dom (2023-09-07) i mål nr B 8170-22. Domen har överklagats till Hovrätten för Västra Sverige, mål nr B 6051-23.
- 163 Åtalet för folkbokföringsbrott var inte kopplat till arbetskraftsexploateringen och behandlas därför inte här.
- 164 Göteborg tingsrätts dom (2023-09-07) i mål nr B 8170-22, s. 18-19.
- 165 A.a., s. 20.
- 166 Enligt lagen (1970:943) om arbetstid m.m. i husligt arbete ska man ges minst 36 timmars sammanhängande ledighet varje vecka och behövlig ledighet för nattvila.
- 167 Enligt domstolen innebär dessa att tiden för barnpassning och lättare hushållsarbete inte får överstiga 25 timmar/vecka. Göteborg tingsrätts dom (2023-09-07) i mål nr B 8170-22, s. 21.
- 168 Göteborg tingsrätts dom (2023-09-07) i mål nr B 8170-22, s. 21.
- 169 A.st.
- 170 Göteborg tingsrätts dom (2023-09-07) i mål nr B 8170-22, s. 22-23.
- 171 A.a., s. 23.
- 172 A.a., s. 24.
- 173 Södertälje tingsrätts dom (2023-09-29) i mål nr 1351-20. Domen har överklagats till Svea hovrätt, mål nr B 13509-23.
- 174 Prop. 2017/18:123, s. 34. Se även SOU 2021:88, s. 64.
- 175 Gemensamt och i samråd med andra som dock inte kunde nås för lagföring.
- 176 Södertälje tingsrätts dom (2023-09-29) i mål nr 1351-20, s. 80-81.
- 177 A.a., s. 82-83.
- 178 A.a., s. 85-88.
- 179 A.a., s. 89.
- 180 A.a., s. 90-92.
- 181 A.a., s. 93.
- 182 Arbetsgivaren hade då endast insiktsuppsåt till förhållandet att den tilltänkta arbetstagaren får uppfattningen att den på pappret uppgivna lönen är den faktiska lönen. Det räcker dock med likgiltighetsuppsåt till förhållandet.
- 183 Södertälje tingsrätts dom (2023-09-29) i mål nr 1351-20, s. 93.
- 184 A.a., s. 92-93.
- 185 A.a., s. 94-95.
- 186 A.a., s. 93-102.
- 187 Högsta domstolens dom (2022-02-15) i mål nr B 1770-21, s. 11.
- 188 Södertälje tingsrätts dom (2023-09-29) i mål nr 1351-20, s. 111.
- 189 Vid straffmätningen tog man hänsyn till annan brottslighet samt att den tilltalade varit häktad med restriktioner. Straffet blev slutligen fängelse 10 månader.
- 190 Södertälje tingsrätts dom (2023-09-29) i mål nr 1351-20, s. 111-113.
- 191 Södertälje tingsrätts dom (2023-09-29) i mål nr 1351-20, s. 108-109.
- 192 A.a., s. 110-111.
- 193 Göteborgs tingsrätts dom (2023-10-24) i mål nr B 13845-22. Domen har överklagats till Hovrätten för Västra Sverige, mål nr B 7145-23.
- 194 De var inte bosatta i Polen och bolaget där bedrev inte städverksamhet i Polen, utan rekryterade arbetare, fixade bankkonto till dem och arrangerade resan till Sverige omedelbart. För detta tog de en avgift på 250 euro. Göteborgs tingsrätts dom (2023-10-24) i mål nr B 13845-22, s. 23.
- 195 A.a., s. 27-28.
- 196 Domen anger följande: "För de målsägande som har blivit vilseledda kan denna omständighet antas ha påverkat deras vilja att komma till Sverige för att arbeta. Vilseledandet kan dock knappast i sig ha förmått dem att godta sämre arbetsvillkor än annars." A.a. s. 28. Domstolen verkar därför inte anse att vilseledandet utgjorde ett otillbörligt medel, men det räcker att det är genom användningen av det otillbörliga medlet som arbetarna arbetar under villkoren. Det krävs inte att arbetarna själva ansåg att villkoren var oacceptabla eller att de endast accepterade villkoren p.g.a. det otillbörliga medlet. Det otillbörliga medlets kausalitet är i relation till arbetet, inte till villkoren eftersom det är en objektiv bedömning av villkoren som ska göras. Brottssoffret kan inte heller giltigt samtycka till exploatering i arbete. I slutet av domskälen anges dock att tre målsäganden vilseletts, så där ges bilden att för de individerna så hade ett otillbörligt medel använts. A.a. s. 30.
- 197 Göteborgs tingsrätts dom (2023-10-24) i mål nr B 13845-22, s. 29-30.
- 198 A.a., s. 28.
- 199 A.a., s. 29.
- 200 A.a., s. 30.
- 201 A.a., s. 31.
- 202 Se ovan avsnitt 2.1 om brottet människohandel.
- 203 SOU 2021:88, s. 252-3.
- 204 A.a., s. 253.
- 205 A.a., s. 253-255.
- 206 Högsta domstolens dom (2022-05-26) i mål nr B 1770-21, s. 11.
- 207 A.st.
- 208 I det femte av de sju fallen prövade man inte frågan om integritetskränkning.
- 209 Nagelsalongsärendet.
- 210 Au pair 2-ärendet.
- 211 Diverse-ärendet.
- 212 Städbolagsärendet.
- 213 Se fotnot 86.
- 214 Restaurang 1-målet.
- 215 Au pair 2-ärendet.
- 216 Domen i Städbolags-ärendet har överklagats.
- 217 Nagelsalongs-ärendet.
- 218 Diverse-ärendet.
- 219 UtL 20:12 och 12a.
- 220 UtL 20:5.
- 221 "Som grund för sitt yrkande om ersättning för utebliven lön får [målsägandena] anses ha åberopat ett mellan dem och [den tilltalade] träffat avtal, och således inte de åtalade gärningarna." Göta hovrätts dom (2021-02-19) i mål nr B 4056-19, s. 15.
- 222 Sjödin lyfter frågan om möjligheten att yrkandet om ersättning ens kan grundas på avtal utifrån begränsningar i RB 22:3 om enskilt anspråk i anledning av brott. Sjödin, Erik, "Arbetsmarknadens skuggsida – rättsföljder vid för låga löner", 3 JT (2019-20), 671-695, s. 683.
- 223 Sjödin, Erik, "Människoexploatering – en analys av ett straffbuds förhållande till regleringen av arbetsmarknaden", 3 JT (2019-20), 696-716, s. 713 som hänvisar till NJA 1973 s. 239.
- 224 För en beskrivning av svårigheterna, se Sjödin, Erik, "Arbetsmarknadens skuggsida – rättsföljder vid för låga löner", 3 JT (2019-20), 671-695.
- 225 Lag (2013:644) om rätt till lön och annan ersättning för arbete

utfört av en utlänning som inte har rätt att vistas i Sverige.

226 Restaurangärende 2; Au pair-ärende 1; Städbolagsärendet.

227 Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/52/EG av den 18 juni 2009 om minimistandarder för sanktioner och åtgärder mot arbetsgivare för tredjelandsmedborgare som vistas olagligt (sanktionsdirektivet).

228 5 § lag (2013:644) om rätt till lön och annan ersättning för arbete utfört av en utlänning som inte har rätt att vistas i Sverige.

229 2 och 6 §§ lag (2013:644).

230 Se art. 6.2 och 13 i sanktionsdirektivet.

231 Prop. 2012/13:125, s. 100.

232 Förordning (2014:1192) om ändring i utlänningsförordningen (2006:97).

233 8 kap. 10i § utlänningsförordningen (2006:97) anger följande: *I samband med att Migrationsverket meddelar beslut om avvisning eller utvisning eller en allmän domstol meddelar beslut om utvisning av en utlänning som har utfört arbete utan rätt att vistas här, ska Migrationsverket beträffande inestående ersättning informera honom eller henne om möjligheten att*

1. ansöka om betalningsföreläggande enligt lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning,
2. väcka talan vid domstol mot arbetsgivaren, och
3. ansöka om verkställighet av beslut om sådan ersättning.

Om Polismyndigheten meddelar beslut om avvisning av en utlänning som har utfört arbete utan rätt att vistas här, ska myndigheten informera honom eller henne i enlighet med första stycket.

Skyldigheten att informera enligt denna paragraf gäller inte när en myndighet fastställer ett beslut om avvisning eller utvisning som en annan myndighet har meddelat. Förordning (2014:1192)

234 Migrationsverket och Polismyndigheten har uppgett att rutiner saknas för att informera om lagen och dess innehåll. E-postväxling Migrationsverket 2024-03-06. Telefonsamtal Polismyndigheten 2024-03-15.

235 Fackligt Center för Papperslösa (FCP) har biträtt i ett tiotal lönetvister med kollektivavtalsanslutna arbetsgivare som ifrågasatt om det var lagligt att betala lön till arbetstagare utan arbetstillstånd. FCP har då informerat om lag 2013:644 och arbetsgivarna har då betalat ut lönen. E-postväxling 2024-03-14 och telefonsamtal 2024-03-20.

236 Se prop. 2012/13:125, *Genomförande av direktivet om sanktioner mot arbetsgivare*, ss. 86-93.

237 S.k. tvistiga fordringar hänvisas till domstol.

238 Södertörns tingsrätts dom (2019-10-14) mål nr T 10750-18; Solna tingsrätts dom (2021-05-07) i mål nr T 7211-19 och Svea hovrätts dom (2022-12-02) i mål nr T 7430-21; Attunda tingsrätt dom (2023-02-17) i mål nr T 2841-21; Nacka tingsrätts dom (2024-05-02) i mål T 1169-22.

239 Se PM "Utländsk arbetstagares rätt att föra talan i svensk domstol", Kurt Junesjö (2019-02-01).

240 Södertörns tingsrätts dom (2019-10-14) mål nr T 10750-18.

241 Solna tingsrätts dom (2021-05-07) i mål nr T 7211-19 och Svea hovrätts dom (2022-12-02) i mål nr T 7430-21.

242 Attunda tingsrätt dom (2023-02-17) i mål nr T 2841-21, ss. 12-13. Domstolen fann detta trots att arbetsgivare endast får utfärda ID06-kort till sina egna anställda.

243 Enligt byggföretaget och underentreprenören var han anställd av underentreprenören, vilket i praktiken innebar att ingen av dem skulle behöva betala den uteblivna lönen eftersom arbetstagaren inte skulle ha möjlighet att driva ytterligare ett anspråk efter att ha förlorat det första.

244 Sanktionsdirektivet art. 8 föreskriver att medlemsländerna ska säkerställa att huvudentreprenören kan bli ansvarig för ersättning för utebliven lön för personer som arbetat utan giltigt arbetstillstånd.

245 Enligt prop. 2012/13:125, *Genomförande av direktivet om sanktioner mot arbetsgivare*, s. 101 talar bl.a. följande omständigheter för att en entreprenad föreligger: att underentreprenören utövar den faktiska arbetsledningen, kontrollerar arbetstiden, och håller med material, maskiner och verktyg samt att arbetstagarens arbetsuppgifter skiljer sig från vad huvudentreprenören sysselsätter sin ordinarie arbetsstyrka med. Dessa omständigheter verkar inte ha förelegat i målet, vilket talar för att den utländska arbetstagaren var anställd av byggbolaget och inte dennes underentreprenör.

246 Se uppdragsgivares ansvar i 7 §.

247 Nacka tingsrätts dom (2024-05-02) i mål T 1169-22. Svaranden inställde sig inte.

248 Efter den civilrättsliga stämningen åtalades bolagets företrädare för brott mot UtL (UtL 5:20, 1 st. 1 p.). Företrädaren nekade till att kvinnan varit anställd och hävdade att hon varit inhyrd av ett bemanningsbolag. Se Nacka tingsrätts dom (2022-10-27) i mål B 5289-22.

249 Flera praktiska problem uppkom i samband med att kvinnan saknade uppehållsrätt; när datumet för huvudförhandlingen senarelades flera gånger p.g.a. svaranden försvårades kvinnans möjligheter att delta vid huvudförhandlingen. Se dagboksblad i målet. Möjligheterna för den som saknar uppehållsrätt att kunna delta vid huvudförhandlingen kan ha avgörande inverkan på tvistens utgång och möjligheten att få den lön som arbetsgivaren enligt stämningen inte betalat.

250 12 § rättshjälpslagen (1996:1619). Om ett fackförbund driver ett ärende åt en medlem beviljas ej rättshjälp.

251 5 kap. 15d § utlänningslagen (2005:716).

252 5 kap. 15 §, 1 och 4 st. utlänningslagen (2005:716). Denna tidigare ansökan görs av förundersökningsledaren, vilket förutsätter att en förundersökning om brott har inletts. Enligt intervjuer med förundersökningsledare inleds få förundersökningar utifrån polisanmälningar om människoexploatering. Orsaken som ges är att de innehåller alltför knapphändig information eller endast hänvisar till obetalda löner, vilket inte ses uppfylla rekvisiten för brottet människoexploatering, särskilt v.g. integritetskränkningen.

253 E-postkontakt med Migrationsverket 2024-03-07. Informationen anger inte om ansökningarna beviljats.

254 Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/52/EG av den 18 juni 2009 om minimistandarder för sanktioner och åtgärder mot arbetsgivare för tredjelandsmedborgare som vistas olagligt (sanktionsdirektivet).

255 Europeiska konventionen till skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, art. 13.

256 Art. 1, första tilläggsprotokollet till Europakonventionen. Se t.ex. *Anheuser-Busch Inc. v. Portugal*, ansökn nr 73049/01 (Europadomstolen i plenum, dom den 2007-01-11) §§ 64-65 och *Anželika Šimaitienė v. Lithuania*, ansökn nr 36093/13 (ED dom den 2020-04-21) § 110.

257 Fyra intervjuer genomfördes (mellan den 2023-10-19 och 2024-03-01) med åklagare som varit förundersökningsledare eller haft andra funktioner i relation till de sju ärenden som behandlas i rapporten. Sex intervjuer har genomförts (mellan 2023-10-24 och 2024-03-05) med poliser från Region Bergslagen, Stockholm, Syd och Väst som deltagit i förundersökningar om människoexploatering och med poliser som har särskilda

funktioner i arbetet att bekämpa arbetskraftsexploatering. Sex intervjuer har också genomförts (mellan 2024-02-19 och 2024-02-28) med regionkoordinatorer från Region Bergslagen, Mitt, Nord, Väst, Stockholm och Syd.

258 Fackförbunden hjälper de personer som var medlemmar när den arbetsrättsliga tvisten el. likn. uppkom. För medlemskap krävs oftast uppehållsrätt i Sverige. Ett visst fackförbund hjälper dock arbetstagare som inte var medlemmar av facket vid den aktuella tidpunkten.

259 Se lag om tillsynen över arbetarskyddet och om arbetarskyddssamarbete på arbetsplatsen, 20.1.2006/44. [Lag om tillsynen över arbetarskyddet och om... 44/2006 - Uppdaterad lagstiftning - FINLEX®](#)

260 Från och med 1 april 2024 ska alla nya människoexploateringsärenden handläggas av RIO.

261 För en kort beskrivning av regionkoordinatorernas arbete, se fotnot 33.

